

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Ingrid Sokolović

**BABUKIĆEVA *ILIRSKA SLOVNICA* –
GRAMATIKOLOŠKA PRIJELOMNICA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

INGRID SOKOLOVIĆ

**BABUKIĆEVA *ILIRSKA SLOVNICA* –
GRAMATIKOLOŠKA PRIJELOMNICA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Vladimira Rezo

Zagreb, 2018.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Vjekoslav Babukić – „prosvjetnik i probuditelj naroda hrvatskoga“	2
3. Povijesni kontekst	5
3.1. Ilirski pokret	5
3.2. Zagrebačka filološka škola	7
4. Jezikoslovna analiza <i>Ilirske slovnice</i>	9
4.1. Fonetika i fonologija	11
4.2. Morfologija	13
4.2.1. Imenice	14
4.2.2. Pridjevi	19
4.2.3. Brojevi	21
4.2.4. Zamjenice	22
4.2.5. Glagoli	24
4.2.6. Prilozi	27
4.2.7. Prijedlozi	27
4.2.8. Veznici	28
4.2.9. Uzvici i tvorba složenica	29
4.3. Sintaksa	30
4.4. Pravopis, rečenični znakovi i prozodija	34
5. Zaključak	36
6. Literatura	39

1. Uvod

Tijekom hrvatske povijesti pojedine su osobe, a isto tako pojedina djela i događaji ostajali na marginama naših spoznaja. Kad je riječ o 19. stoljeću, većina će ljudi uz ilirski pokret povezati neospornu zaslugu Ljudevita Gaja. Osim toga, danas se služimo i slovopisom koji se po njemu naziva *gajica*. No, rijetko tko će se tada sjetiti primjerice Antuna Mažuranića ili Vjekoslava Babukića. Učenici se već u osnovnim školama susreću sa subjektom i predikatom, zavisno i nezavisno složenim rečenicama, misleći da je sve to „oduvijek“. No nije tako, opis rečeničnoga ustrojstva, ali i tipologija rečenica pojavljuju se tek u *Ilirskoj slovnici*, od koje, na neki način, i počinje suvremena hrvatska gramatika.

Da bismo dobili široku i jasnu sliku pojedinoga razdoblja, potrebno je ići u dubinu, raščlanjivati pojedinačne pojave u tančine, a ne ostajati na površnoj razini. Stoga je ovaj rad još jedan od pokušaja da se poneka nepoznanica, na temelju dosadašnjih istraživanja, ukaže i barem na trenutak zasja te dobije prostor koji zaslužuje.

U prvom će poglavlju rada ukratko biti prikazan život Vjekoslava Babukića u kontekstu jedne od središnjih ličnosti ilirskoga pokreta. Zatim će se prikazati povijesne prilike iz kojih je izrasla njegova treća gramatika, *Ilirska slovnica*, objavljena prije 164 godine. Potom će se analizirati sva poglavlja unutar navedene gramatike te iznositi ključne točke u kojima se nalaze svojevrsne prijelomnice u odnosu na gramatike prethodnice *Ilirske slovnice*.

Koliko je Vjekoslav Babukić zaista bio važan za svoje razdoblje i zašto *Ilirska slovnica* zaslužuje posebno mjesto u hrvatskome jezikoslovlju, dva su ključna pitanja, na koja će se, na temelju dosadašnjih istraživanja (prvenstveno Branke Tafre), tražiti i iznositi odgovori.

2. Vjekoslav Babukić – „prosvjetnik i probuditelj naroda hrvatskoga“

U Požegi se 16. lipnja 1812. godine rodio Vjekoslav¹ Babukić, bitna osoba ilirskoga pokreta, ali i cjelokupne povijesti hrvatskoga jezika, prosvjetnik i probuditelj hrvatskoga naroda (Smičiklas, 1876: 3). Iako danas mnogima nepoznat, Babukić je napustivši ovaj svijet 20. prosinca 1875. godine iza sebe ostavio neizbrisiv trag. Školovanje je započeo u rodnoj Požegi, a nastavio u Novoj Gradiški. Nakon toga, ponovno se vratio u Požegu gdje je pohađao gimnaziju, koju je završio 1828. godine u Pečuhu. S ciljem da još dodatno nauči mađarski jezik, otac ga je nakon završetka gimnazije poslao u Szegedin gdje je završio prvu godinu studija filozofije (isto: 9). Tijekom svojega obrazovanja ovladao je njemačkim, mađarskim i latinskim jezikom. Kasnije je studirao i pravo, no slijedom različitih događaja napustio je pravničku karijeru i potpuno se posvetio ilirskome pokretu. Iako su ga prijatelji nagovarali da zbog meke i blage naravi bude svećenik, on je samo želio ostati uz Gaja i ostale kolege.

„Poštovanje ono starine vodi ga u samo više jezikoslovje, a ljubav i osjećanje potrebâ materinskoga nuka ga, da ustanovi oblike materinskoga jezika“ (isto: 12).

„Pravnički puti niesu mu srećom cvali, a i srdce njegovo oduševljavale su druge ideje i um njegov protirao si je druge njemu milije staze“ (isto: 14).

Aktivno sudjelujući u ilirskome pokretu, Babukić je napisao svoje tri gramatike (*Osnova slovnice slavjanske narčja ilirskoga*, 1836.; *Grundzüge der ilirischen Sprachlehre*², 1846.-1849.; *Ilirska slovnica*, 1854.). Sve tri rađene su na istoj ilirskoj književnojezičnoj koncepciji, ali se razlikuju opsegom i sadržajem. Branka Tafra napominje kako druge dvije nisu dopunjena ili proširena izdanja prve, kao što se zna pročitati u literaturi te da to pogotovo nije zadnja, koja se razlikuje od prvih dviju ne samo po opsegu nego i tipološki jer pripada među znanstvene gramatike (Tafra, 2014: 480-481). Osim navedenih gramatika, Babukić je objavio jednu rodoljubnu pjesmu te nekoliko rasprava o pravopisnim problemima, a pripisuje mu se i anonimni leksikografski rad te priređivanje za tisak starijih pisaca (Tafra, 1993: 35-36). Možemo pretpostaviti da je rad na izdanjima starijih pisaca imao mnogo utjecaja na *Ilirsku slovicu*, jer je u njoj Babukić svoja pravila bogato potvrđivao primjerima iz književnih djela.

¹ Krsno ime mu je Alojzije, kako ga oslovljava i Tade Smičiklas u jednom dijelu svoje knjige: „U to vrijeme dolazi Alojzija Babukić u Zagreb“ (Smičiklas, 1876: 8).

² Objavljena na njemačkom, kasnije prevedena na talijanski (*Fondamenti della grammatica illirica*) i objavljena uz Drobnicev *Ilirsko-němačko-talianski mali řečnik*.

Zanesen mogućnostima svojega jezika, vjerojatno je želio da učenici gramatička pravila svladavaju na književnim tekstovima.

U vrijeme ilirizma, Babukić je radio razne poslove, bio je prvi tajnik Čitaonice i Matice ilirske, a u znatnoj je mjeri bio angažiran u *Danici* te u *Narodnim novinama* (Tafra, 2014: 477). Tade Smičiklas je zapisao kako je pripovijedati i upućivati o slavenskome svijetu bila Babukićeva najveća životna slast, a s obzirom na to da je čitaonica bila središte ilirskoga života, tako je i Babukić bio središte cijeloga knjižničarstva (Smičiklas, 1876: 27-34). Prodajom knjiga, za vrijeme svoje službe, utirao je staze ilirskoj ideji³, a na jednom od Sabora Ilirske čitaonice predložio je tiskanje književnih tekstova iz 16. i 17. stoljeća organskim pravopisom (Vlašić, 2015: 54). Time je nastojao širiti književnost i znanost na narodnom jeziku te pomoći spisateljima kako bi njihova djela upoznali i drugi narodi (isto: 54). Ono što od njegovih poslova posebno treba istaknuti jest da je bio prvi profesor hrvatskoga jezika na Kraljevskoj akademiji (Tafra, 2014: 477).

O simpatijama koje je primao od svojih suvremenika najbolje nam govori tekst pisma koje mu je iz Beča pisao Fran Kurelac: „Ti si pripovijedao, a meni je srce igralo...” (Prema: Smičiklas, 1876: 11). Tade Smičiklas ističe kako je Kurelac vidio da Babukić nije od onih kukavica koje „dok su glasi dobri kao guske visoko vrat upru, a kako ti (glasovi) prestanu, onda u vodu š njime, i koji, dok je do divana, visoko slove, a kada bi trebalo, da što pokažu onda ih nestane“ (Smičiklas, 1876: 11). Naravno, takva su prijateljstva Babukiću davala snagu.

Godine 1854. Babukić je doživio veliko razočaranje. S akademije je morao prijeći na gimnaziju, „od zrelih ljudi k djeci, od veće plaće na manju, od časti akademijskoga profesora na gimnazijalnoga učitelja, od predavanja samoga hrvatskoga jezika na naučanje historije, njemačkoga jezika, psihologije“ (isto: 48). No, poraz je osjećao manje jer je marljivo radio na svojoj velikoj *Ilirskoj slovnici*.

Iako su ga prijatelji duže vrijeme nagovarali da ostavi školu, on je ustrajao sve do 20. prosinca 1875. godine. Tog ponedjeljka se više puta odmarao na putu do gimnazije, a iste noći je i umro (isto: 55).

Trag njegove važnosti i poštovanje mogu se iščitati iz *Crtica o Vjekoslavu Babukiću* Josipa Eugena Tomića: „Ni najmanji dogovor, ni sporazum o domorodnim stvarima, ni jedan pokret ni domorodni pothvat nije se dogodio, a da mladi Babukić nije u njem sudjelovao i možda glavnu riječ vodio. On je čitav Orakul svoje dobe, pomislio bi skoro, da ta ilirska doba

³ Knjige su se prodavale u Leipzigu, Pragu, Pešti, Beču i u Srbiji (Vlašić, 2015: 55).

bez Vjekoslava Babukića ne bi ni opstajati mogla. On bijaše Atlant, koji je na svojim plećima nosio mladu Iliriju. Hrvatski narod ne može smoći toliko hvale, da se dostojno oduži neprolaznim zaslugama Vjekoslava Babukića“ (Prema: Vlašić, 2015: 52-53) te iz govora Otona Kučere održanoga u lipnju 1911. godine u Požegi prilikom otkrivanja spomen-ploče Vjekoslavu Babukiću: „No mi stojeći danas na ovom posvećenom mjestu i pregledavši cjelokupni rad naših preporoditelja, a među njima najmarljivijeg i najtišeg Babukića možemo s ponosom današnjoj generaciji njega pokazati kao primjer, kako se živi za narod. Malo je govorio, više šutio, ali i mnogo više radio. I iz njegova života crpimo živu vjeru, da i danas usprkos nametljivoj prostoti, usprkos nasiljima i premoći takozvanog prava jačega, ovim svijetom ipak vlada misao i duh. Misao je ona moć, koja svijet drži, koja ga preobražava, koja ga nanovo stvara po svojim zakonima. Emanacija te misli – nauka – jedina je pozvana i u današnjim velikim i teškim borbama hrvatskog naroda, da mu dade nade u toj borbi, koje danas nema“ (isto: 56-57).

3. Povijesni kontekst

Ilirska se slovnica pojavila u vrijeme prijelomnih događaja u hrvatskoj povijesti. Nakon 1815. godine hrvatske se zemlje vraćaju pod okrilje Habsburške Monarhije čime započinje gospodarski i kulturni razvoj Hrvatske. U prvoj polovici 19. stoljeća pod utjecajem sličnih pokreta koji su se javljali u drugim zemljama Habsburške Monarhije, u Hrvatskoj se javlja hrvatski narodni preporod. S razdobljem hrvatskoga narodnoga preporoda isprepliće se ilirski pokret, politički i kulturni pokret koji se javlja tridesetih godina 19. stoljeća.

Druga polovica 19. stoljeća obilježena je borbom filoloških škola. Zagrebačkoj filološkoj školi protivila se zadarska filološka škola na čelu s Antom Kuzmanićem (ikavska štokavština), dok joj je bliža bila riječka filološka škola na čelu s Franom Kurelcem (slavenska starina). Ipak, konačnu je standardizaciju provela škola hrvatskih vukovaca, posjedujući tada sve što je bilo potrebno jednom standardnom jeziku: rječnik, gramatiku i pravopis.

3.1. Ilirski pokret

Nositelji ilirskoga pokreta bili su mladi intelektualci školovani u Beču, Grazu i Pešti. Pokret je bitno odredio daljnji razvitak hrvatske književnosti i jezika, ali i najavio složenost hrvatske budućnosti (Prosperov Novak, 2014: 267). Na čelu pokreta istaknuo se Ljudevit Gaj, a njegovo ime postalo je sinonim za cijeli ilirski pokret. Naziv ilirski, pokret je dobio po narodima koji su živjeli na prostoru od Dunava do Jadrana u vrijeme staroga Rima, a koje su Rimljani nazivali Ilirima. Gaj i njegovi istomišljenici smatrali su da su narodi koji su u 19. stoljeću živjeli na istome prostoru potomci Ilira koji su ondje živjeli prije 2000 godina i zato su pokret nazvali ilirskim. Korištenjem neutralnoga imena koje nije povezano ni s jednim od naroda koji su u 19. stoljeću živjeli na prostoru od Dunava do Jadrana, nastojalo se postići nacionalno jedinstvo južnih Slavena. Pokret je imao dva aspekta, politički i kulturni. Bio je politički jer su nositelji pokreta zahtijevali ujedinjenje svih južnih Slavena pod zajedničkim nazivom, a kulturni jer su poticali jezično jedinstvo južnih Slavena, standardizaciju jezika te razvoj književnosti i znanosti.

Tijekom studija Gaj je došao u vezu s panslavenskim idejama Slovačka Jana Kollara te je oko sebe okupio mnoštvo intelektualaca s kojima je razradio ilirsku ideologiju (isto: 268). U

najvećoj je mjeri ovo razdoblje bilo obilježeno rješavanjem grafijskih pitanja, „ponajprije vezanih za pisanje palatalnih suglasnika, odnosno temeljitom i kasnije široko prihvaćenom grafijskom reformom“ (Pranjković, 2011: 1/9). Reformu je započeo upravo Ljudevit Gaj, svojim najvažnijim djelom, knjižicom *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja* (1830., Budim). Godine 1885. i Budmani je u svojem govoru na jednoj od sjednica filološko-povijesnog odsjeka Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti istaknuo Gajev značaj, govoreći da je Gaj istupio kako bi uredio jezikoslovni nered (Budmani, 1885: 171). Gaj je svojom knjižicom preuredio i pojednostavio do tada neujednačen i neusustavljen latinični slovopis. Palatale je označio nadslovnim znakovima po uzoru na Pavla Rittera Vitezovića (Pranjković, 2011: 3/9), najprije je predložio znakove s tildom te se na taj način priklonio kajkavskom slovopisnom sustavu koji nije kao štokavski imao dijakritičke znakove. Zanimljivo je da je tim slovopisom napisana samo njegova *Kratka osnova* jer nije bio prihvaćen u tadašnjemu javnome životu. Uvidjevši nedostatke pisanja tildi te se želeći približiti Hrvatima koji nisu bili kajkavci, pet godina nakon *Kratke osnove*, u *Danici* je objavio članak *Pravopisz*. „U tom članku, kojim se kao osnovica književnoga jezika pretpostavlja štokavsko narječje, znak za fonem *ć* preuzima Gaj iz poljskoga [...], uvodi pisanje tzv. rogatog *e* (*ě*) za jat, vraća se na neke dvoslove, i to *dj* (za *đ*), *tj* (za *ć*) i *lj* (za *lj*), ali umjesto točke na *j* piše u tim dvoslovima znak sličan zarezu“ (isto: 3/9). Takav pojednostavnjen latinični slovopis naziva se gajica i njime je, između ostaloga, napisana i *Ilirska Slovnica*.

Među najvažnijim Gajevim sljedbenicima i suradnicima isticala su se dva gramatičara, dva kodifikatora književnoga „ilirskoga“ jezika (Vince, 1990: 234): Vjekoslav Babukić (*Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga*, 1836.; *Ilirska slovnica*, 1854.) i Antun Mažuranić (*Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike*, 1839.; *Slovnica Hèrvatska*, 1859.). Stoga se ilirski pokret, osim grafijskih rješenja, može pohvaliti i značajnim gramatičkim ostvarenjima.

Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga prva je zagrebačka gramatika, a Babukić je njome na najboljim tradicijama hrvatskih jezikoslovaca (Tafr, 2012: 217). *Osnova* je prvotno izlazila u *Danici ilirskoj*, od 10. do 15. broja i jezično je ostvarila ono na što su pozivali ilirci, ujedinjenje svih Hrvata (Ham, 2006: 71). Naime, rezultati iznijeti u *Osnovi* nisu bili samo Babukićevi, nego je taj gramatički rad bio u uskoj ovisnosti s općim kulturnim, političkim i nacionalnim idejama ilirskoga pokreta (Vince, 1990: 234). Pohvale koje su *Osnovi* uputili prijatelji te najznamenitiji suvremenici visoko su uznosile „našega gramatika“ (Smičiklas, 1876: 19). Tako je Šafarik tvrdio da je Babukić ovim djelom uvećao ilirsku literaturu,

opisujući ju u 23. broju *Danice ilirske* vele važnom (Šafarik, 1837: 89), dok je Gaj zapisao da je sastavio: „librum in suo genere primum, altioribus Philologiae principiis adaptatum“⁴ (Smičiklas, 1876: 19). Za povijest standardizacije hrvatskoga jezika ona je toliko važna jer je kodificirala jezik koji se od Kašićeve gramatike (1604.) „opisivao i ujednačivao te se u njoj iščitavaju mnoge normne odredbe koje su bilježile povijest hrvatske gramatike u tri stoljeća, od Kašića do Maretića“ (Tafra, 2014: 467).

Najveća zasluga i uspjeh ilirskoga pokreta jest ujedinjenje svih Hrvata u jednom književnom jeziku na štokavskome narječju te u pojednostavnjenoj latiničnoj grafiji. U vrijeme ilirskoga pokreta postavljeni su čvrsti temelji standardizacije hrvatskoga jezika, „njegova kodifikacija bio je stvarni i nepobitni doprinos Gaja i njegovih iliraca“ (Prosperov Novak, 2014: 274). Osim toga, ilirci su u vrijeme snažne mađarizacije uspjeli afirmirati hrvatski jezik te tako u književnosti, jezikoslovlju i kulturi dokazati i potvrditi izražajnu snagu hrvatskoga jezika, a time i njegovu ravnopravnost s ostalim europskim jezicima.

3.2. Zagrebačka filološka škola

U drugoj polovici 19. stoljeća, filološke su škole (zagrebačka, riječka, zadarska, hrvatski vukovci) predstavljale različite težnje u standardizaciji hrvatskoga jezika. Zagrebačka filološka škola u osnovi je slijedila jezičnu i grafijsku koncepciju iliraca, a njezini su najvažniji predstavnici bili Adolfo Veber Tkalčević (gramatike) i Bogoslav Šulek (rječnici). Ona, naime, nije predstavljala nikakav prijelom ili novo razdoblje jer se nastavlja na tradiciju, ali ono što svakako jest novost, to je svjestan svehrvatski napor za postizanjem ujednačenoga književnoga jezika (Ham, 2006: 67).

I Babukić i Mažuranić nastavili su svoju gramatičku djelatnost u razdoblju zagrebačke filološke škole. Objavili su već spomenuta djela, *Ilirsku slovniciu* (1854.) te *Slovniciu Hèrvatsku* (1859.). Za razliku od Babukićeva djela, *Slovnica Hèrvatska* bila je vrlo dobro prihvaćena. U njoj je Mažuranić opisao (novo)štokavsku jekavštinu kakvu je zagovarala zagrebačka filološka škola.

Godine 1859. Adolfo Veber Tkalčević objavio je *Skladnju ilirskoga jezika*, zamišljenu kao svojevrsni nastavak Mažuranićeve gramatike (Pranjković, 2011: 5/9), a dvanaest godina

⁴ Prijevod: „prvu knjigu u svome narodu, prilagođenu visokim načelima filologije“.

kasnije, objavio je i potpunu gramatiku hrvatskoga jezika, *Slovníku hrvatsku za srednja učilišta*.

Kako piše i Sanda Ham, zagrebačka filološka škola zaista se nastavljala na živu štokavsku gramatičarsku djelatnost svojih brojnih prethodnika (Ham, 2006: 67). Osim štokavskoga dijalekta kao osnove hrvatskoga jezika, zagrebačka filološka škola prepoznatljiva je i po imeničkim sklonidbama koje su pripadnici škole dijelili prema nastavku u genitivu jednine, uveli su nove termine u lingvističko nazivlje, jat su bilježili kao rogato ě, a samoglasno r kao er, é su zapisivali kao tj, a đ kao dj i gj, dok im je pravopis bio morfonološki (korijenski) (Aladrović Slovaček, 2015: 31) prema Babukićevu načelu: *Piši za oči, govori za uši* (Ham, 2006: 70). Karakterističan je četveronaglasni sustav, iako kod Babukića imamo tronaglasni. Zagovarali su nastavak *-ah* zbog kojega su ih podrugljivo nazivali *ahavcima*. Uveli su futur drugi i pravilan raspored navezaka u zamjениčko-pridjevskoj sklonidbi te su dali preporuku o sklonjivosti brojeva dva, tri i četiri (Aladrović Slovaček, 2015: 31).

Kad je riječ o leksikografiji, u vrijeme zagrebačke filološke škole najvažnija je djelatnost Bogoslava Šuleka. Najvrjednija su njegova djela *Němačko-ilirski rěčnik*, I-II (1860.) i *Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenoga nazivlja*, I-II (1874.-1875.). Pranjković ističe da je kao leksikograf Šulek bio izrazito sklon čistunstvu te je nastojao posuđenice zamijeniti hrvatskim riječima (Pranjković, 2011: 6/9). Osim toga, bio je sklon i stvaranju brojnih novotvorenica.

Iako je konačnu standardizaciju provela škola hrvatskih vukovaca, zahvaljujući Brozovu pravopisu (1892.), gramatici Tome Maretića (1899.) i Broz-Ivekovićevu rječniku (1901.), zagrebačka je filološka škola ostavila snažan otisak u rječniku, ali i stilistici hrvatskoga jezičnoga standarda. Gramatičari zagrebačke filološke škole „ne samo da su znali nadograditi svoju jezikoslovnu misao na temelj koji su već imali, ne prekidajući razvojni tijek književnoga jezika, nego su pozorno osluškujući jezičnu promjenu, svoju jezikoslovnu misao usklađivali s njom“ (Ham, 2006: 69).

4. Jezikoslovna analiza *Ilirske slovnice*

Babukićeva treća gramatika, *Ilirska slovnica*, objavljena je prvi put 1854. godine u Zagrebu. Po svome izlasku naišla je na negativne ocjene, „na osnovi općeg dojma, bez temeljite analize“ (Tafra, 1993: 36). S obzirom na to, Babukićev je jezikoslovni rad ostao sve do nedavno nepoznanica te nije privlačio pažnju jezikoslovaca.

Danas se *Ilirska slovnica* smatra gramatikološkom prijelomnicom. Pojam *gramatikologija*, prvi put uvodi B. Tafra u knjizi *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, objašnjavajući da je to lingvistička disciplina koja istražuje sve „načine gramatičkoga opisa, odnosno 'unutrašnju' povijest gramatike“ (isto: 9). „Ona istražuje i opisuje različite metodološke aparate gramatičkih opisa“ (isto: 9). Činjenica da je *Ilirskoj slovnici* pridodana etiketa gramatikološke prijelomnice, govori nam mnogo o tome koliko su prve ocjene po njezinome izlazu bile neopravdane i neutemeljene.

Babukićeva treća gramatika posvećena je i napisana na poziv bana Josipa Jelačića. „29. Svibnja 1852“ Babukić se obvezao da će „slovnici ilirsku za učionice sastaviti“ (Babukić, 1854: 5). *Ilirska se slovnica* sastoji od nekoliko zasebnih poglavlja kojima je cilj, prije svega, jezična poduka. Na početnim stranicama *Predgovora* koji obuhvaća deset stranica, Babukić piše što se podrazumijeva pod imenom ilirskoga jezika, jer „jezikoslovci nerazlučuju u tom obziru točno naroda u narodopisnom (ethnografskom) i deržavoslovnom (političnom) smislu“ te iz toga proizlaze nerazmrsive zamršenosti (isto: 7). U daljnjemu tekstu *Predgovora*, Babukić tumači kako je *Ilirska slovnica* nastala. Zatim slijedi *Uvod* od četiri stranice na kojima Babukić piše opće napomene o jeziku te o načinu na koji je podijelio svoju gramatiku. Slijedom toga, gramatika se sastoji od tri glavna poglavlja: *Glasoslovje*⁵, *Rěčoslovje*⁶ i *Stavkoslovje*⁷. Prvi dio proteže se na trideset i tri stranice, na kojima Babukić piše o glasovima, njihovom premetanju, slogovima te dodaje ponešto o naglasku. U sljedećem i najdužem dijelu (309 stranica), Babukić uglavnom raščlanjuje morfologiju (imenice, pridjevi, zamjenice, glagoli...), dok se treći dio odnosi na sintaksu (77 stranica). Slijedi *Zaglavak* (13 stranica) u kojemu piše „o pravopisu (ortografii) i stavačnih znacih (Satzzeichnung, interpunctio)“ (isto: 4), a na sam kraj priložio je *Dodatak* od osam stranica koji pripada *Zaglavku*, a koji posvećuje *Slovkoměrju*, koje opisuje kao „nauk, koi se bavi dužinom i kratčinom slovakah“ (isto: 437).

⁵ Babukićev naziv za fonetiku (fonologiju).

⁶ Babukićev naziv za morfologiju (oblikoslovlje).

⁷ Babukićev naziv za sintaksu.

Do danas je *Ilirska slovnica* slabo bila predmetom istraživanja. O Babukićevoj gramatici, među prvima je svoj sud donio te kasnije objavio u svojim *Djelima* Adolfo Veber. Zapisao je: „Veliko je i obsežno znanje, koje je pisac pokazao u pogledu gradiva ilirskoga jezika, ali se čini, da toga gradiva nije svestrano razvio, tako da mu je slovnica dosta manjkava. [...] Posve suvišnim držim mnoge u celom djelu raztresene obširne apologetičke opazke, kojimi pisac hoće da dokaže valjanost nekih oblikah. [...] Pošto ta slovnica ima i drugih formalnih nedostatakah, mogla bi se, ako se na njezine mane upozore učitelji, samo privremeno upotrebljavati na maloj gimnaziji, *al uza živu želju, da se što prije sastavi druga, shodnija slovnica*“ (Veber, 1887: 3-4). Osim toga, Ministarstvo nastave u Beču (20. travnja 1855.) nije odobrilo uporabu Babukićeve gramatike u školama, ocijenivši je zastarjelom i rađenom prema Dobrovskom te tvrdeći da se njome mogu koristiti učitelji, ali ne i učenici (Taфра, 2014: 468). Sve su to bile ocjene koje su vjerojatno prouzročile dugogodišnju nezainteresiranost za Babukićevu *Ilirsku slovnice*.

Ilirska je slovnica zaista bila preteška za učenike, ali se dobar profesor u njoj itekako mogao snalaziti te nalaziti materijale za nastavu. Ona je više opisna gramatika, djelomice i povijesna, i poredbena, ali također ima i blage crte normativne gramatike jer Babukić često naglašava što je pravilno.

1876. godine, godinu dana nakon Babukićeve smrti, Tade Smičiklas napisao je knjigu *Život i djela Vjekoslava Babukića* koja je dugi niz godina bila jedino veće djelo o Babukiću. Prašinu i neutemeljene kritike, 1993. godine s nje je djelomično otklonila Branka Taфра knjigom *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić* pa se otada o Babukiću, a posebno o *Ilirskoj slovnici* mnogo više zna.

Već smo spomenuli da je Babukić *Ilirsku slovnice* objavio 1854. godine u Zagrebu na poziv bana Josipa Jelačića, i ne sluteći da će ova gramatika naići na negativne kritike te na temelju njih ostati neotkrivena, ali i necijenjena dugi niz godina. Ipak, 2014. godine obilježila se 160. godišnjica izlaska *Ilirske slovnice* te su u Požegi održani *Dani Vjekoslava Babukića* koje je organizirao Zavod za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Požegi, gdje je donesena odluka da se objavi pretisak *Ilirske slovnice* (Taфра, 2014: 467). Tom je odlukom, *Ilirska slovnica* postala dostupnijom i možemo samo žaliti za time što se takva inicijativa nije dogodila ranije jer „pretiscima djela činimo dostupnijima te njima pokazujemo brigu za svoju kulturnu baštinu s kojom upoznajemo mlađe naraštaje otimajući ju zaboravu“ (isto: 470). Osim toga, važnost njezine objave leži i u njezinoj jezikoslovnoj vrijednosti, koja nije proizišla iz nekog hvalospjeva, već je plod jezikoslovnoga istraživanja Branke Tafre u

kontekstu cijele povijesti hrvatskih gramatika, ali i u kontekstu povijesti hrvatskoga jezikoslovlja (Tafra, 2012 i 2013).

Ilirska slovnica predstavlja prekretnicu u povijesti hrvatskih gramatika. Svojom se strukturom razlikuje od ranijih gramatika jer su na Babukića snažan utjecaj ostavili njemački gramatičari (Tafra, 2014: 471). To je Babukićevo djelo unijelo mnoge novosti u hrvatsko jezikoslovlje i stoga je potrebno o njemu napisati nešto više.

Iako ćemo se često susretati s tvrdnjama da je Babukić slijepo slijedio Dobrovskoga, kao što je to zapisao Jagić u svojoj velikoj povijesti slavenske filologije, tvrdeći da se Babukić u svom obrazovanju nije maknuo dalje od radova Dobrovskoga (vjerojatno na osnovi dojmova s predavanja u gimnaziji, u kojoj je on bio Babukićev učenik) (Prema: Tafra, 2014: 469), to nije baš tako. Naime, u *Ilirskoj* je *slovnici* utjecaj Dobrovskoga kao i primjerice Karadžića zaista velik, Babukić se često pozivao na njih, no iako je pokazivao veliku ovisnost o uzorima, spominjući ih s poštovanjem, Babukić je sastavljajući *Ilirsku slovnicu* pokazao i svoju samostalnost (Tafra, 2014: 494-497). Nadalje, Babukić se nije držao jedne metode pri sastavljanju *Ilirske slovnice* pa unutar nje možemo prepoznati različite jezikoslovne pravce (isto: 499).

Ako tijekom analize zanemarimo negativne pojedinosti, otkrit će nam se značajna jezikoslovna vrijednost ove slovnice „koja je u mnogočem prva u povijesti hrvatskih gramatika“ (Tafra, 2015: 10).

4.1. Fonetika i fonologija

Na fonetiku i fonologiju, odnosno glasoslovje⁸, odnosi se prvi dio Babukićeve *Ilirske slovnice*. „Dio prvi“ započinje definicijom glasova, prema kojoj su glasovi „počela slovakah“ (Babukić, 1854: 5). Već iz te definicije možemo primijetiti da je Babukić zamijetio razliku između glasova i slova, za što ćemo potvrde iznijeti i u daljnjoj analizi. U daljnjem tekstu *Glasoslovja*, Babukić razdjeljuje glasove na samoglasnike i suglasnike. Takva je podjela naslijeđena od grčkih gramatičara, a osim latinskih naziva javljaju se i domaći (Tafra, 1993: 53), ali prvi put pojmove koje koristimo i danas, samoglasnik i suglasnik, susrećemo u *Ilirskoj slovnici*. Kada piše o samoglasnicima, dijeli ih „glede razširenja šupljine ustmene, po

⁸ Babukićev naziv za fonetiku (fonologiju) (Pranjčević, 2015: 24). U Babukićevo vrijeme te dvije discipline nisu bile razdvojene.

kojoj postaju“ (*široki* ili *tupi*, *uski* ili *oštri*) i „glede vrëmena, u kojem glase“ (*kratki* ili *dugački*) (Babukić, 1854: 5), dok suglasnike dijeli „polag sudëlujućega orudja jezičnoga“ (*usni*, *jezični*, *zubni*, *zviždući*, *žuboreći*, *grleni*) i „polag nutarnje sile, kojom se izgovaraju“ (*meki*, *tvrdi*) (isto: 7). Bez obzira na to što se proučavajući *Glasoslovje* čini da Babukiću nije bila posve jasna artikulacijska slika palatala i bez obzira na netočnosti koje možemo primijetiti ako proučimo njegovu diobu glasova (Tafræ 1993: 57), Babukić je prvi naš jezikoslovac koji je uveo podjelu glasova prema artikulacijskim i akustičkim obilježjima (Tafræ, 2012: 210), a neka je i imenovao (Tafræ, 1993: 57).

Jedna od najistaknutijih jezičnih osobitosti iliraca bio je jat koji su u nastojanju da ujedine jekavce, ikavce i ekavce pisali s kvačicom iznad e (ě). Gaj je čitanje jata prepuštao svakomu na volju, dok su Babukić i Mažuranić nastojali normirati njegovu fonološku vrijednost (isto: 53). Babukić je bio siguran da ě nije diftong, odnosno dvoglasnik. Smatrao je da je to jotovano e te da je namijenjeno da se izgovara kao je „kada je slovka po naravi kratka“ ili kao ie (=ije) „ako li pisme ě po naravnome glasu zastupljuje oštar iliti dugačak naglasak“ (Babukić, 1854: 7).

Babukić je još u nečemu prvi. U *Ilirskoj slovnici* prvi put u hrvatskim gramatikama nalazimo razlikovanje slova i glasa (Tafræ, 1993: 53): „Glasovi (samoglasnici i suglasnici) predstavljaju se t. j. slikuju se ili pišu se znakovi, koji se nazivaju *pismena* (die Buchstaben, literae). Glasovi dakle i pismena nesmiju se zamëniti. Pismena su znaci iliti slike glasovah“ (Babukić, 1854: 9).

Poseban podnaslov u ovome poglavlju Babukić dodjeljuje naglasku. Ranije su ulogu prozodijskih jedinica opisivali Relković i Lanosović, ali prije Babukića nitko nije uočio razlike među naglasnim sustavima triju narječja (Tafræ, 2014: 505). Babukić je zapisao da je naglasak ili glasoudaranje „ona sila u govoru, kojom se jedna slovka u kojoj rëči *oštrie* (sëlo = selio) ili *težje* (glád = glâád; glâva = glâáva) izgovori nego druge“ (Babukić, 1854: 30). Već je u *Osnovi slovnice slavyjanske narječja ilirskoga* opazio brojne karakteristike hrvatskoga prozodijskoga sustava, ali je u *Ilirskoj slovnici* pokazao da razumije razlikovnu funkciju nenaglašene dužine (Tafræ, 1993: 62): „mõli (imperat.) i molí (3. osoba, praes. indicat.)“ (Babukić, 1854: 33). Isti primjer može nam poslužiti kako bismo shvatili da je Babukić uočio razlikovnu ulogu naglaska na planu leksičke i na planu gramatičke semantike. I sam je zapisao:

„Tako se glasoudaranjem razlikuje rëč od rëči, padež od padeža, ime od glagolja i vrëme od vrëmena, broj od broja, osoba od osobe i spol od spola, n. p.

kùpiti (sabirati) i kúpiti (za novce);

[...]

sěla (gen. sing.) i selá (nom. plur.)“ (isto: 32).

Što se tiče distribucije naglaska, B. Tafra piše da je Babukić u *Ilirskoj slovnici* samo dodirnuo to pitanje te da njegova pravila za distribuciju novoštokavskoga naglaska nisu posebno vrijedna, ali da su zato mnogo značajnija zapažanja koja je iznio u vezi s odnosom štokavskoga prema kajkavskome i čakavskome naglasku, a do kojih je došao razmatrajući upravo distribuciju naglaska (Tafra, 1993: 65). Nadalje, u tom kontekstu B. Tafra često spominje Mažuranića koji je dao potpuna pravila i bio uspješniji u ovome području od Babukića, no Babukić je prije Mažuranića doveo u odnos štokavski naglasak s čakavskim i kajkavskim te zaključio da „imade rečih sa četiri i više slovákah, gdě naglasak pada na pèrvu slovku, n. p. bánovina, králjevina, hràstovina, búkovina, [...]“ (Babukić, 1854: 34). B. Tafra ističe kako Babukićev opis naglaska u novoštokavskom te odnos novoštokavskoga prema kajkavskom i čakavskom nije cjelovit i u svemu točan, ali da iz toga dijela možemo izvući nekoliko dragocjenih znanstvenih spoznaja (Tafra, 1993: 67). Ono što od svega treba posebno istaknuti jest otkriće sličnosti posavske i čakavske akcentuacije. S obzirom na to, Babukić je iznio dva vrijedna otkrića: da postoji posebna posavska akcentuacija i da je ona slična čakavskoj (isto: 67).

4.2. Morfologija

U jezikoslovlju je morfologija temeljni dio gramatike. Babukić je u *Ilirskoj slovnici* naziva *rečoslovje*, a znanost o vrstama i oblicima riječi svoje korijenje vuče još iz grčke gramatike (osnove za podjelu riječi na vrste dao je još Aristotel). Isto tako, zanimljivo je da je Šime Starčević u knjizi *Nová ricsôslovica ilirická* (1812) uveo naziv „ricsoslovje“, no ono kod njega obuhvaća i poglavlje o glasovima, ali i naglasku, dok je Babukićevo „rečoslovje“ u pravom značenju znanost o riječima (Tafra, 1993: 70).

Rěčoslovje Babukić započinje teorijskim uvodom, a na isti način započeo je pisanje svakog odjeljka o pojedinoj vrsti riječi (prvotno piše o gramatičkom značenju vrsta riječi). Na taj se način svojim pristupom slaganja morfologije uklopio u europske lingvističke tokove jer se još od 17. stoljeća javljaju potrebe za teoretskim osmišljavanjem jezičnih pojava.

Osim toga, uspostavio je hijerarhiju vrsta riječi, nazvavši imenice i glagole glavnim vrstama riječi, a sve druge grupirao je u glavne vrste te je tako u „samostavnički red“ uvrstio: imenice, pridjeve, brojeve, zamjenice, prijedloge, a u „glagoljski red“: glagole, priloge, veznike. Također, Babukić je označio napredak u odnosu na Veberovu stariju podjelu riječi na imena (riječi s deklinacijom), glagole (riječi s konjugacijom) i čestice (nepromjenjive riječi), jer on ima osam vrsta riječi (imenice, pridjevi, brojevi, zamjenice, glagoli, prilozi, prijedlozi, veznici) koje je podijelio na pojmovne („Jerbo se samostavnikom, glagoljem, pridjevkom i jednim dielom prislovah *pojmovi* isti izrazuju“) i odnosne („ostale naproti, koje uprav nenaznačuju pojmovah, nego odnošenja njihova“) (Babukić, 1854: 40) s obzirom na njihovo leksičko značenje (Tafr, 2012: 210).

Na samom početku poglavlja morfologije u *Ilirskoj slovnici*, Babukić je priložio i veliki dio koji obuhvaća tvorbu riječi (od 60. do 163. stranice). Naime, taj dio, kako piše i B. Tafr, teško je uklopiti u tematiku ovakvih i sličnih radova, jer takvih ili sličnih opisa nema u hrvatskim gramatikama pa se ne mogu vući paralele (Tafr, 1993: 74). Ipak, korisno je spomenuti da je 1981. godine, Valentin Putanec ocijenio Babukićev etimološki rad, riječima: „U osnovi to je prvi hrvatsko-srpski etimološki rječnik novijeg doba, dobar prethodnik Daničićevih djela. Vrijednost je ovog djela i u tome što bilježi velik dio hrvatskih ili srpskih neologizama iz prve polovice 19. stoljeća“ (Prema: Tafr, 1993: 75). Babukić je podrijetlo riječi istraživao na osnovi korijena, osnove, tvorbenih i obličnih morfema, odnosno primjenjivao je metodu Dobrovškoga. S obzirom na to da je tražio korijen svake porodice, Babukić je svoju etimologiju nazvao *korjenoslovlje*.

4.2.1. Imenice

Prvi odjeljak u sklopu *Rěčoslovja* nosi naslov *O samostavnom imenu*. Naravno, pod tim je naslovom Babukić obradio imenice i izveo poglavlja: *Razredba samostavnih imenah*, *O spolcih*, *O razredjenju samostavnih imenah*, *Brojevi u sklonjenjih*, *Padeži u sklonjenjih*, *Obćenita pravila o sklonjenjih*, *Pregled sklonjenjah*, *Sklonjenje I*, *Sklonjenje II*, *Sklonjenje III*.

U uvodnome je dijelu Babukić priložio definiciju imenica te dao podatke o većini gramatičkih kategorija:

- „1. Samostavnici iliti samostavna imena označuju stvorove, koji se nalaze u sbiljnosti t. j. koji se mogu očima vidjeti (n. p. predmeti svikolici ovoga svjeta), ili se mogu samo umom vidjeti t. j. pomisliti.
2. Kad samostavnici označuju sbiljne stvorove (osobe ili stvari), onda se zovu predmetna ili vidiona imena (Gegenstandsnamen, Ansvhaungsnamen, *concreta*), n. p. čovjek, gradjanin, junak, žena, dje, životinja, pás, [...].
3. Kad samostavnici označuju stvorove, koji se samo umom vidjeti t. j. pomisliti mogu kao da obstoje (svojstva, stališi, djelovanja stvorovah), onda se ovu pojamna iliti pojmovna t. j. umom vidiona imena (Begriffsnamen, *abstracta*), n. p. toplina, vrućina, cervenilo, lěpota, [...].
4. Predmetna imena razredjuju se opet na vlastita i obćenita imena“ (Babukić, 1854: 164).

Navedena definicija imenica zadovoljava i današnja lingvistička gledanja na tu vrstu riječi, a ako njegovu podjelu prevedemo na današnje lingvističko nazivlje, možemo primijetiti da Babukić zapravo raspravlja o imeničkim kategorijama (kategorija konkretnosti, kategorija apstraktnosti, kategorija materijalnosti, kategorija zbirnosti te u daljnjem tekstu kategorija roda, broja, padeža i kategorija živosti) (Tafr, 1993: 77).

Gramatičkoj kategoriji roda (*O spolcih*) Babukić je posvetio ponajviše pažnje. Prije svega, bitno je spomenuti da se ovom kategorijom bavio samo pišući o imenicama. Naime, zapisao je da ilirski jezik ima tri roda: muški, ženski i srednji (Babukić, 1854: 166) te je svojom sljedećom tvrdnjom „raščistio s balastom hrvatske gramatičke tradicije“ (Tafr, 1993: 78): „U jeziku ilirskom, kao i u ostalih slavjanskih narječjih (izim bugarskoga) neima spolnika (das Geschlechtswort, *articulus*)“ (Babukić, 1854: 166). Osim toga, Babukić je zapisao da se sva tri spola imenica mogu razlikovati „po znamenovanju“ te „po genitivu jedinstvenoga broja“ (isto: 167). Drugim riječima, on razlikuje prirodni rod, kad primjerice „svaka rěč, koja označuje mužko bitje, budi čověka ili němu životinju, jest mužkoga spola bez ikakova obzira na tvorku i sklonjenje (formativa syllaba et declinatio) n. p. jelen, sokol (sokó), gavran, golub, vojnik, [...]“ od gramatičkog roda, kad primjerice „svekolike rěči, koje svěršavaju na suglasnik, i izlaze u Genitivu jedinstvenoga broja na *a*, jesu mužkoga spola, n. p. golub, drum, cěrv, síp, násip, násap; lán, dlan, panj, [...]“ (Babukić, 1854: 167). Takvo je tumačenje u potpunosti preuzeo Mažuranić u svojoj *Slovnici Hěrvatskoj* (Tafr, 1993: 79). Osim toga, Babukić je zaključio da je rod „odredljiv po genitivnom jedinskom nastavku, prije svega, i po nominativnom jedinskom nastavku, a tek se potom može predvidjeti deklinacija ako se zna rod i nastavak za Gjđ.“ (isto: 79). Tako je gramatičkim sredstvima potpuno ispravno odredio gramatički rod te dodao popis izuzetaka, primjerice, muška imena: Ivo, Mate; riječi muškog spola na o: kotao, posao; riječi ženskog spola „koje se u inih slavjanskih narječjih svěršavaju na *l*“: misao, ... (Babukić, 1854: 169).

Kod deklinacije je također bitno spomenuti još jednu jezičnu osobitost ilirskoga pokreta, glas h⁹. Naime, ilirci su vodili uporan rat za dočetno h u genitivu množine, dokazujući njegovu etimološku opravdanost i dijalektalnu potvrđenost (Tafr, 1993: 82). Stoga je Babukićeva tvrdnja u *Ilirskoj slovnici* dobro došla kako bi obrazložila izbor genitivnoga –ah: „Ali u *književnom jeziku ilirskom* (štokavskom) treba još dodati slovku tvornu ah, koja se otéže i kao s prědnje dugačke preliéva, te su uprav s toga stari Dubrovčani i pisali město nje (t. j. slovke *ah*) dva aa, budući se glas h u ilirskom jeziku, a osobito u iztočno-južnih stranah ponajviše háče, t. j. tanko i nečuvljivo izgovara, n. p. žen-ah (dubr. ženaa); glâvah (dubr. glavaa); rûkah (dubr. rukaa); nôgah (dubr. nogaa), itd. – Čèrnogorci izgovaraju dan današnji ovu tvornu slovku ah u gen. pl. oštro kao Němci svoje ach, n. p. ženách, nôgách, rûkach, itd.“ (Babukić, 1854: 191). Sve su to bili dokazi da dočetno –h treba stajati u genitivu množine. Babukić je zaista bio pravi zagovaratelj nastavka –ah te je smatrao da je nastavak –a samo mlađi oblik tog –ah.

Kao najveću vrijednost od svih karakteristika imeničke deklinacije treba istaknuti Babukićevo naslućivanje nultoga morfema. Naime, sagledavajući cjelovito, njemu vjerojatno nije bila potpuno jasna slika nultoga morfema, ali je, kako piše B. Tafr, „on u odnosu na druge hrvatske i srpske gramatičare, pa čak i one poslije, bio mnogo bliži toj lingvističkoj spoznaji“ (Tafr, 1993: 88).

„Broj jedinstveni.

Imena

a) *tvèrda*: b) *mekana*:
muž. i srěd. muž. i srěd

	I.	II.	III.
Nom. –	o –	e a	–
Gen. a	a	e	i
Dat. u	u	i	i
Akus. – (a)	o – (a)	e u	–
Vokat. e, o	u e	o, (e)	i
Praep. u	u	i	i
Intr. om	em	om	jom, ju, i, im.

[...]

⁹ „Premda se uvijek govori o –ah, zapravo je riječ o dočetnom h u završecima –ah (u deklinaciji a i e, –ih (u deklinaciji i) i –uh u dvojini“ (Tafr, 1993: 82).

Množtveni broj.			
Nom. Vok. i, a	i, a	e	i
Gen. –	, ah	–, ah	–, ah ih
Dat. om*	em*	am*	im*
Akus. e, a	e, a	e	i
Praep. ih (ieh)*	ih*	ah*	ih (ieh)*
Instr. í*	í*	ami*	mi*“

(Babukić, 1854: 173).

Ako bolje pogledamo ovu tablicu, možemo vidjeti da u prvoj deklinaciji za nominativ i akuzativ jednine piše nastavke –, o / –, e, odnosno – (a) o / – (a) e, a za genitiv množine –, ah / –, ah. Isto tako, u trećoj deklinaciji za nominativ i akuzativ jednine piše –. Tu crticu Babukić naziva „obilježjem pomanjkanja“ (isto: 172). B. Tafra je zapisala da to obilježje možemo shvatiti kao „opreku odsutnost ~ prisutnost“ (Tafra, 1993: 89). Ako gledamo tablicu s tog stajališta, onda možemo zaključiti da znak /–/ ima također vrijednost nastavka, kao što to imaju –e i –o na istom mjestu. Oni se nalaze u istome skupu i odvojeni su zarezom, što nam govori da su svi članovi tog skupa jednako vrijedni. U prilog činjenici da se Babukićev znak opravda kao nulti nastavak idu tvrdnje Daničića, Maretića i Stevanovića, koji su u svojim djelima izričito pisali da imenice muškoga roda tipa *jelen* nemaju u nominativu jednine nastavak, pa i ne pišu iz tog razloga nikakav znak za nominativ jednine (isto: 89).

Ono što je još značajno kod tumačenja imenica jest činjenica da je uveo naziv kosi padež¹⁰: „Za sklanjanje kosih padežah (obliqui casus) u imenih služe svikolici samoglasnici: Za Vokativ: *e, u, o, a, i*; za Akusativ singul. ženskoga spola *u*; za Genitiv: *a, e, i*; za Akusativ i Instrumental plural: *e, i*“ (Babukić, 1854: 158). Greška mu je jedino ta što je na ovome mjestu među kose padeže uvrstio i vokativ.

Pišući *Sklonjenje I*, *Sklonjenje II* i *Sklonjenje III* iza svake deklinacijske vrste dodavao je morfološka pravila, što je zapravo u skladu s današnjim lingvističkim načelima (Tafra, 2014: 90). Prepoznao je većinu glasovnih promjena:

palatalizaciju:

„Ona samostavna *mužka* imena, koja se svèršuju na : *c, k ; s, h ; z i g* pretvaraju u Vokativu jedinstvenoga broja:

c i k na č

s „ h „ š

z „ g „ ž“ (Babukić, 1854: 177),

nepostojano a:

¹⁰ Izriče različite odnose među riječima te zavisi o drugoj riječi koju određuje ili dopunjuje.

„Ona imena mužka, koja se svèršuju u Nominativu na tvorke (tvornike, formativae syllabae, Bildungssylben): *am, ap; – al* (= *ao, ó*), *alj, an, anj, ar*; – *al*; – *as, ac, ač*; – *ak i ag*, – ako su dviuh ili više slovakas, pa ako naglasak (accentus, pade na *predposljednju slovku*; tada gube u *Genitivu jedinstvenoga broja* i po njem po svih padežnih jed. i množtv. broja samoglasnik *a*“ (isto: 178),

vokalizaciju:

„Ovdě treba jošte i to zapamtiti, da izmedju napomenutih *mužkih* imenah, koja eufonično (blagoglasno) *a* u Genitivu i inih padežih jed. i množ. broja odbacuju, – ona, štono glas *l* pred tvorkom *ac* imadu, preobrazuju isto *l* u Genitivu i svihkolicih padežih jed. i množ. broja, – izim *Genitiva množ. broja*, – u *o*“ (isto: 179),

jotaciju:

„U onih imenih, što se svèršuju na u *Nom. sing.* na *l (ó), n, d, t*, slivaju se isti glasovi sa slědećim *j* [...] kost, koštjom ili koštju (= koščom, košču)“ (Babukić, 1854: 196);

sibilarizaciju

„Pred okončkom ima [...] pretvara se:

g u *z*: *rog, roz-ima*

h „*s*“: *duh, dus-ima*

k „*c*“: *vuk, vuc-ima*“ (isto: 198),

alternaciju *o/e* te *e/u*, ali i mnoge druge osobitosti u deklinaciji imenica.

Babukić je objasnio i nepoznanicu pred kojom je naš vrstan akcentolog, Starčević, priznao svoju nemoć (Taфра, 1993: 90). Naime, Babukić je zapisao: „Ona imena mužka, koja se svèršuju u Nominativu na tvorke (tvornike, formativae syllabae, Bildungssylben): *am, ap; – al* (= *ao, ó*), *alj, an, anj, ar*; – *al*; – *as, ac, ač*; – *ak i ag*, – ako su dviuh ili više slovakah, pa ako naglasak (accentus, pade na *predposljednju slovku*; tada gube u *Genitivu jedinstvenoga broja* i po njem po svih padežnih jed. i množtv. broja samoglasnik *a* (u inih slavjanskih narččjih *e*), koi se opet otegnút (*á*) ukazuje u *Genitivu množ. broja*“ (Babukić, 1854: 178). Time je htio reći „da dvosložne i višesložne imenice m.r. imaju nepostojani *a* ako taj *a* u Njd. nije dug¹¹“ (Taфра, 1993: 90).

Još je zanimljivo spomenuti jednu Babukićevu jednostavnu konstataciju, koja postaje vrijednija kad shvatimo zbrku koja je oko toga nastajala u ranijim gramatikama (Taфра, 1993: 91). Naime, Babukić je svojevremeno u *Ilirskoj slovnici* zapisao:

„Rěči: *mati* i *kěi* primaju u *Gen.* i po njem u svih padežih *jed. i množ. br.* augment (uzmnožak ili prirastak) *er*, a u ostalome sklanja se *mati* po sklonjenju II., a *kěi* po sklonjenju III. na ovaj način:

¹¹ Primjerice, ako imamo imenicu *momak*, to je *a* u nominativu riječi *momak* kratko pa u genitivu imamo nepostojano *a* (*momka*). Kao suprotan primjer može nam poslužiti imenica *junak* (genitiv jednine glasi *junaka*).

Jedinstveni broj.	
Nom. mati	kći
Gen. mat-er-é	kć-er-i
Dat. mat-er-i	kć-er-i
Ak. mat-er	kć-er
Vok. mati!	kć-er-i!
Praep. o mat-er-i	kć-er-i
Instr. mat-er-om	kć-er-jom (ju, i)

Množtveni broj.	
Nom. mat-er-e	kć-er-i
Gen. mat-ér-ah	kć-er-ih
Dat. mat-er-am	kć-er-im
Ak. mat-er-e	kć-er-i
Vok. mat-er-e!	kć-er-i!
Praep. o mat-er-ah	kć-er-ih
Instr. mat-er-ami	kć-er-mi“ (Babukić, 1854: 196).

Tako se i u ovome primjeru zapravo jasno pokazuje kako je genitiv jednine najbolji kao kriterij za podjelu na deklinacijske vrste jer ne dopušta izuzetke (Tafr, 1993: 91).

4.2.2. Pridjevi

Kad u *Ilirskoj slovnici* Babukić piše o pridjevima, ne nudi nam nikakve nove vidike ili prekretnice. Na nekim mjestima, eventualno, opovrgava druge gramatičare donoseći svoja rješenja.

Drugi odjeljak *O pridavnom imenu*, Babukić započinje ovom definicijom: „Pridavna imena (nomina adjectiva, die Beiwörter, Eigenschaftswörter) iliti *priděvnici* sklanjaju se u ilirskom jeziku dvojakim načinom, t. j. kao *samostavnici* (substantiva) i kao *zaimena* (pronomina) u sva tri spola“ (Babukić, 1854: 201). Prema njemu, kao imenice, pridjevi se sklanjaju „kada naznačuju *kakvoću* ili *svojstvo* (proprietas, die Eigenschaft) kakove osobe ili stvari na pitanje: *kakov?* za mužki; *kakova?* za ženski i *kakovo?* za srednji spol“ (isto: 201), a kao zamjenice „kada hoćemo da naznačimo koju *izvěstnu* t. j. nam jur poznatu *kakvoću* ili *vlastitost* koje osobe ili stvari, da ju tim načinom razlučimo od kakvoće ili vlastitosti svake ine osobe ili stvari, nam takodjer dobro poznate: zato se i zovu takova imena pridavna *izvěstna*

(adjectiva *definita*, bestimmte Beiwörter i odgovaraju za mužki spol na pitanje: *koi?* – za žen. *koja?* – a za srednji *koje?*)“ (isto: 204). Možemo zaključiti da Babukić razlikuje određene i neodređene pridjeve, odnosno „izvjestne“ i „neizvjestne“ pridjeve, čime je zapravo istaknuo poznatost svojstva predmeta, a ne i poznatost predmeta, iako se tom poznatošću taj predmet odvađa od drugih predmeta pa je stoga i on sam zapravo poznat (Tafr, 1993: 95). Nastojao je objasniti kategoriju određenosti i neodređenosti i dijakronijski, ali i poredbeno: „Izvjestna pridavna imena razlučuju se od neizvjestnih *svēršivanjem* i *znamenovanjem*. Jerbo ova (t. j. neizvjestna) svēršuju se u Nom. jed. br. i mužkoga spola [...] na suglasnik, a ona na samoglasnik i, što je uprav Nominativ staroga zaimena (pronomen) tretje osobe na on. S toga i dolazi različito znamenovanje *izvĕstnih* i *neizvĕstnih* pridavnih imenah, što se osobito jasno ukazuje u *izvĕstnih* genitivom, dativom i praepositionalom jed. broja u mužkom i srednjem spolu, a u staro- ili cĕrkvenoslavj. narĕčju ukazuje se tá razlika u jedinstvenom i množivnome broju po svih padežih i uva tri spola“ (Babukić, 1854: 204-205). Pogrešno je zaključio kad je zapisao da se naša „izvjestna pridavna imena upotrebljuju [...] kao i nĕmačka sa izvĕstnim člankom: der, die, das“ (isto: 204), jer se morfološke oznake za kategoriju određenosti ne mogu izjednačiti s članom kao leksičko-gramatičkim razredom riječi, no bez obzira na to nije zanemarivo njegovo traganje za što boljim objašnjenjem te kategorije (Tafr, 1993: 96). Kad je riječ o određenim i neodređenim pridjevima, Babukić je samo djelomično uočio i njihove naglasne razlike, govori o dugom (koji imaju „izvĕstna pridevna imena“) i kratkom naglasku (koji imaju „neizvĕstna pridavna imena“), ali u sklonidbi ne obilježava dosljedno zanaglasnu dužinu u svim padežima.

Uz deklinaciju pridjeva Babukić je priložio „opazke obćenite i posebne“ (Babukić, 1854: 209), njih dvanaest, koje zaokružuju njegovo tumačenje pridjeva. Ono što je zanimljivo, u drugoj je bilješci zapisao kako ne dopušta miješanje dativa i lokativa jednine mužkoga i srednjega roda pri sklonidbi određenih pridjeva „jer se *Dativ* svēršuje na mu (omu ili emu), a *Praepositional* na m (om ili em)“, ali se ista sloboda miješanja ipak može dopustiti samo pjesnicima „kao ‘*necessitas metrica*’“ (isto: 209). To je bilo jedno od obilježja hrvatske jezične norme koje se izgubilo izjednačavanjem nastavaka za padeže u novijim gramatikama, ali svoje uporište ima u starim gramatikama i hrvatskim govorima (Tafr, 2012: 211). Iza toga, Babukić je naveo i razliku između dativa i instrumentala te oštro osudio sinkretizam dativa, lokativa i instrumentala: „neznaju razlikovati padežah, koji u govoru i pismu bez obzira upotrebljuju *Dativ*, *Praepositional* i *Instrumental*“ (Babukić, 1854: 210).

Babukić se na samom kraju dotiče i komparacije. Ondje je iznio svoje neslaganje s ostalim gramatičarima zapisavši: „Slovničari (grammatici) ilirski uče ponajviše, da se *komparativ*

(drugi stupanj prisposobljanja) tvara iz *positiva izvēstnih pridavnih imenah muž. spola*, t. j. koja se u *Nom.* j. br. svēršuju na i, pridavši jim za mužki spol *ji*, za žen. *ja*, za srēdnji *je*, n. p. zdrav-*i*, komp. zdravi-*ji*, zdravi-*ja*, zdravi-*je*. Ali mi, da se mnogim iznimkam uklonimo, koje i onako samo na smetnju vode, učimo: da se *komparativ* tvara od *positiva neizvēstnih pridavnih imenah*, pridavši im za mužki spol *ji*, za žen. *ja*, a za srēd. *je* – ili, ako to blagoglasje zahtēdne, za muž. *ii* (= *iji*), za žen. *ia* (= *ija*), a za srēd. spol *ie* (= *ije*)“ (Babukić, 1854: 213). Osim toga, na prethodnoj je stranici zapisao i kako se dolazi do oblične osnove. Naime, kada tvorimo određeni mužki pridjev uvijek trebamo gledati na genitiv jednine neodređenog pridjeva ili na nominativ ženskoga i srednjega roda te odbaciti –a ili –o i dodati –i, primjerice: „obl-*i*, okrugl-*i*, svētl-*i*, divn-*i*, čudn-*i*, gladn-*i*, malašn-*i*, dobr-*i*, plitk-*i*“ (Babukić, 1854: 212). Koliko je svojim mišljenjem Babukić odstupao od ostalih, vidi se kad se uzme u obzir da su Karadžić i Daničić smatrali nominativ jednine muškoga roda osnovom za tvorbu komparativa (Tafra, 1993: 99).

4.2.3. Brojevi

Babukić brojevima posvećuje šest stranica svoje *Ilirske slovnice*, a odmah ih na početku dijeli na pet vrsta:

- a) osnovne: koji „na pitanje: *koliko?* izvēstan broj pokazuju, n. p. jedan (1), dva (2), tri (3), četiri (4), ...“;
- b) samostavne: „mēsto osnovnih za kojima uvēk slēduje ili *gen. skupni*, ili *gen. množ. br.*, n. p. dvoje, troje, četvoro ili četvero, petoro ili petero“;
- c) redne: koji „pokazuju, u kojem su redu postavljena imena samostavna na pitanje: *koi* (= koj, koji), *koja*, *koje?* u *jed.* i *množt.* broju, n. p. *pērvī*, *pērvā*, *pērvó*“;
- d) umnožne: koji „odgovaraju na pitanje: a) *kolikogub* ili *kolikostruk?* – n. p. jednogub ili jednostruk [...] b) *kolikovēstan?* – n. p. jednovēstan ili jednak“;
- e) prislovne: koji „odgovaraju na pitanje: a) *koliko pūtah?* – n. p. jedanput, dvaput [...] b) *koi put* ili *koi krat?* n. p. *pērvī put* (krat), drugi put (krat)“ (Babukić, 1854: 218-222).

Sasvim je ispravno zapisao da „razdēlnih brojevah (numeralia distributiva), koji odgovaraju na pitanje: *po koliko?* t. j. koliko pripada na svaki red ili dio) neimaju Iliri, kao što ih imaju Latini [...] nego to se ilirski kaže česticom *po*, n. p. *po* jedan, dna, o“ (isto: 223). Za razliku od nekih gramatičara koji su u tom slučaju pomiješali morfološku sa sintaktičkom i semantičkom

razinom, Babukić je u pravu jer takvi prijedložni izrazi nisu vrsta riječi (Taфра, 1993: 103). S obzirom na to da Babukić uz glavne i redne brojeve ima još umnožne i prislovne, a za razdjelne tvrdi da ih „ilirski“ jezik nema, B. Taфра je zaključila da ako uzmemo u obzir da je u novije vrijeme još bilo podjela brojeva na glavne, redne, dijelne, priložne i umnožne (Pavešić i Vince 1971. godine), Babukićeva je podjela čak bolja (Taфра, 2012: 212).

Brojevi se po morfološkim obilježjima preklapaju s imenicama, pridjevima i priložima. Tako se primjerice i prema Babukiću broj jedan i redni brojevi sklanjaju kao određeni pridjevi (Babukić, 1854: 219, 221), dvojica, trojica, četvorica, petorica, stotina, tisuća „po primjeru II. sklonjenja samostavnih imenah“ (isto: 220), dok se „brojnici: *pet, šest, sedam* itd. [...] nesklanjaju“ (isto: 220).

Branka Taфра zamijetila je kako je Babukić i u vezi sa slaganjem imenice i broja rekao ono najvažnije (Taфра, 1993: 103-104), a to je da „*dva, dvě, tri, četiri* upotrebljavaju se sa samostavnimi imeni uvek u *Nom.* dvojstvenoga broja, – a ne u *Genitivu* jed. br., kao što nekoji gramatici (slovničari) uče, nepoznajući dvojstvenoga broja – za sva tri spola, za sve padeže i sa istimi predlozi, n. p. *dva* čověka, *tri* běrda, *četiri* děteta, - *dvě* žene, *tri* kuće, *četiri* jabuke; *kod dva* brata, *prěko tri* běrda, *sa četiri* noge, itd.“ (Babukić, 1854: 219-220).

4.2.4. Zamjenice

Babukić se u dvjema prethodnicama *Ilirske slovnice* jedva ili uopće nije dotaknuo definicije zamjenica. Naime, u *Osnovi slovnice slavjanske narěčja ilirskoga* definicija mu je još bila u duhu stoljetne gramatičke i lingvističke tradicije, dok je u *Osnovama Ilirske slovnice* uopće nema. U *Ilirskoj slovnici* Babukić nadoknađuje propušteno te nam definira zamjenice kao vrstu riječi, dodajući posebnu definiciju za svaku od sedam navedenih vrsta. Zapisao je:

„Po zaimenu se neoznačuju (osobe ili stvari) *izvěstnim* imenom kao po samostavnom imenu, nego se naznačuju samo u *obće*. Pod *on, ona, ono; ovaj, ova, ovo; onaj, ona, ono*, itd. mogu se razuměti svikolici pojedini stvorovi, koje samostavnik izvěstno naziva; s toga se i smatra zaima kao *naměstnik* samostavnikov, te s toga bi i nazvan zaimenom (t. j. naměstnim imenom. [...] Ali zaimenom nenaznačuju se *obćenito* samo *stvorovi*, nego takodjer i *svojstvena* i *prislovna* razměrja. U tome slučaju upotrebljuju se zaimena sasvime kao pridavnici i prislovi. [...] Zaimena se razděljuju u ilirskom jeziku u *sedam* razredah:

- I. *osobna* (personalia),
- II. *povratna* (reflexiva),
- III. *posědovna* (possessiva),

- IV. *pokazna* (demonstrativa),
- V. *odnosna* (relativa),
- VI. *upitna* (interrogativa),
- VII. *neopredjeljena* (indefinita). [...]

Od ovih su *četiri* samostavnička (substantivalia), naime: *osobna*, *povratna*, *upitna* i *neopredjeljena*; a ostala *tri* pridavnička (adjectivalia)“ (Babukić, 1854: 223).

Iz navedenoga dijela gramatike, možemo vidjeti da Babukić uz definiciju daje i podjelu zamjenica na sedam vrsta, a sve se to nalazi pod naslovom „A. Razredba zaimênah“. Zatim slijedi naslov „B. Sklonjenje zaimenah“ iz čega možemo zaključiti da Babukić afirmira nov pristup jezičnoj građi. Drugim riječima, Babukić najprije ispod prvog naslova polazi od značenja jezičnih jedinica, zatim slijedi njihova klasifikacija, a onda se pod drugim naslovom posvećuje njihovim oblicima (Tafra, 1993: 108). U njegovoj se definiciji mogu iščitati nova lingvistička razmišljanja u odnosu na prethodne hrvatske gramatike jer piše da imenica imenuje određene (poznate) pojmove, dok zamjenica samo upućuje na pojam, a ne imenuje ga (isto: 108). „Bez obzira što mislili o zamjenicama i koliko naši stavovi bili daleko od Babukićevih, moramo mu dati priznanje što je o zamjenicama, o koje se lome lingvističke teorije do te mjere da im se osporava status vrste riječi, pokušao uopće lingvistički razmišljati. Vukovske gramatike nisu ni načele pitanje prirode zamjenica“ (isto: 109).

S obzirom na starije gramatičare, Babukić je bio uspješniji u podjeli zamjenica. Naime, podijelio ih je po funkciji (imeničke i pridjevnice) i po značenju (*osobna*, *povratna*, *posjedovna*, *pokazna*, *odnosna*, *upitna*, *neopredjeljenja*). Danas se također primjenjuju oba kriterija u opisu zamjenica, no primjerice u Kašićevo i Mikaljino vrijeme još nije bila provedena klasifikacija zamjenica, Della Bella, Reljković i Starčević imaju šest podrazreda, Karadžić pet, Daničić zamjenice dijeli na *čiste* i *pomiješane*, a samo je Ignjat Alojzije Brlić prije Babukića imao sedam podrazreda (isto: 109). Iako je kasniji rad Mažuranića i Vebera bolje ocijenjen nego Babukićev, njihov opis zamjenica zaostaje za njegovim (isto: 109).

Branka Tafra još ističe da je vrijedno Babukićevo uočavanje anaforičke upotrebe zamjenica *sebe* i *svoj* (isto: 110). Zapisao je da se one „povratjaju ili pretežu u govoru na subjekt iste izreke“ (Babukić, 1854: 225). Obje zamjenice on po značenju svrstava u povratne zamjenice, ali piše: „od ovih je prvo *osobno*, a drugo *posjedno* zaima“ (isto: 225). Uspješno je razlučio razine, opazivši da, ako zamjenice dijelimo prema semantičkom kriteriju, tada zamjenice *sebe* i *svoj* čine jedan podrazred, ali ako ih dijelimo po morfološkom kriteriju, onda su to različiti podrazredi (Tafra, 1993: 110).

Zanimljivo je da Babukić gleda deklinacijski sustav u cjelini. Primjerice, kad je već dao neki deklinacijski uzorak, onda poslije, u ovom slučaju kod zamjenica samo upućuje na njega. B. Tafra piše da se vidi da je imao cijelu sliku deklinacijskih paradigmi pred očima jer je zapisao da riječi srednjeg roda u deklinaciji imaju akuzativ jednak nominativu, a da jedino kod zamjenica u trećem licu on nije jednak nominativu već genitivu (isto: 114).

4.2.5. Glagoli

U našim je gramatikama vrlo jak utjecaj drugih gramatika (osobito latinske), a posebno se taj utjecaj ističe u opisu glagola. Babukić nije prekinuo takvu gramatičku tradiciju jer dopušta mnogo toga što hrvatski zapravo nema, ali također i daje ono što hrvatske gramatike do njega nisu imale.

Odsjek V. nosi naslov *O glagolju*. Ovo je poglavlje Babukić podijelio na podnaslove: *Razredba glagoljah, Osobito svojstvo glagoljah slavjanskih, O tvaranju glagoljah i O sprezanju glagoljah*.

Sve započinje kao i uvijek definicijom, odnosno teorijskim dijelom: „Glagolj je u svakom jeziku najvažnija čest govora; jer on upravo *naznačuje* ili *pogovara*: što sa subjektom (podmetom) biva, t. j. da li je u *činećem* (aktivnom), *tèrpećem* (passivnom) ili u *nijednom* (neutrum) stanju od obojega“ (Babukić, 1854: 233). Takvo je shvaćanje naslijeđeno od grčkih i rimskih gramatičara preko logičara (Taфра, 2012: 213). S obzirom na to da „glagolji naznačuju po svojoj unutarnjoj naravi *stanje kakovo* ili *činjenje* kojega subjekta“, onda ih Babukić dijeli na „*směrajuće* (*verba objectiva*, *zielende*, *bezügliche*) i *nesměrajuće* (*verba subjectiva* *ziellose*, *unbezügliche*)“ (Babukić, 1854: 233). *Nesměrajući* su za Babukića oni glagoli koji „naznačuju ili kakovo stanje, ili takovo činjenje, koje pri subjektu ostaje i dalje se nepreteže na nikakov predmet“, dok su *směrajući* oni koji „naznačuju uvijek činjenje, koje se na nekakov predmet preteže“ (isto: 233). *Směrajuće* on još dijeli na *prelazeće* („očituju činjenje, koje neostaje pri *subjektu* (podmetu) činjenja, nego prelazi na kakov *predmet* (objectum, Gegenstand), koi se kao *tèrpeći* pomisliti može“) i na *neprelazeće* („očituju činjenje, koje se ravno preteže na kakov predmet, ali se nemože pomisliti kao *tèrpeći*“) (isto: 234).

„Prelazeći:

čitati (knjigu)

pisati (pismo, list)

orati (njivu)

ràniti (ruku)

[...]

Neprelazeći:

bojati se (Boga)

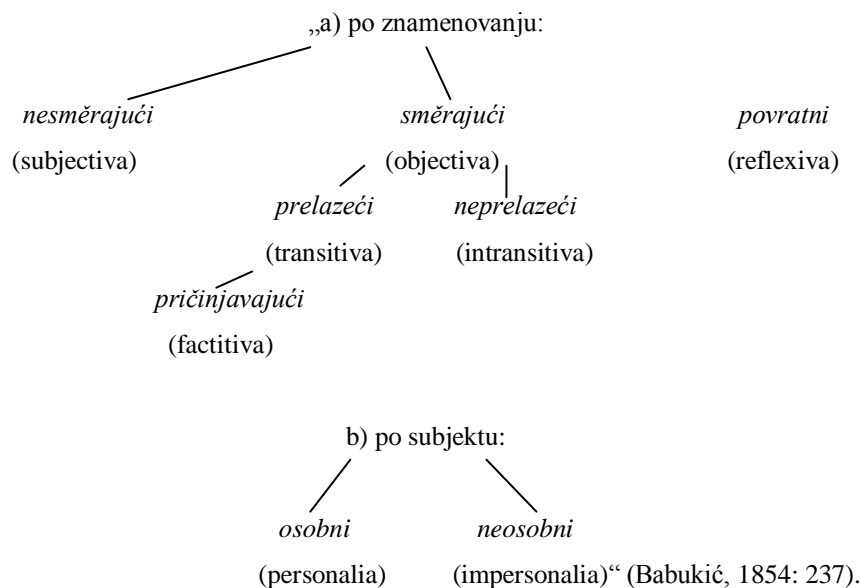
sětjeti se (prijatelja)

věrovati (poštenu člověku)

ukloniti se (zlobniku)

[...]“ (Babukić, 1854: 234).

Primjenjujući nekoliko klasifikacijskih kriterija, pregled podjele njegovih glagola izgleda ovako:

U posebnome odjeljku *Osobito svojstvo glagoljah slavjanskih*, Babukić obrađuje glagolski vid: „Slavjanski glagolji glede trajanja razlikuju se veoma od inih evropljanskih jezika; jerbo su jedni *kratka trajanja* iliti *minući*, inače: *savěršiteljni* glagolji (verba perfectiva, vollendete Zeitwörter), a drugi opet *duga trajanja* iliti *trajući*, inače *nesavěršiteljni* (verba imperfectiva, unvollendete oder währende Zeitwörter) (isto: 237). Za njega su glagoli *minući* „oni, koji, čim se začmu, odmah se i svěršę, t. j. ovi glagolji naznačuju *jedinstveno činjenje* (actio singularis, momentanea), koje, ili se začelo ili dověršilo, – začme i dověršę se *jednim mahom*“, dok su glagoli *trajući* „oni, koji činjenje ili stališ subjekta *nesavěršęno* naznačuju“ (isto, 237-238). Stariji hrvatski gramatičari nisu izravno opisali kategoriju glagolskog vida, ali su ipak svojim opisima glagolskog sustava zahvatili dio složenih aspektnih odnosa hrvatskih glagola (Tafra, 1993: 118).

U sljedećem odjeljku Babukić je pisao „o tvaranju glagoljah“. I sam je odmah na početku upozorio kako ogromno bogatstvo glagola „biāše velika poteškoća i pravi zahodnjak (labirint

u spoznanju, razaznanju, razredjenju i sprezanju (conjugatio) njihovu“ (Babukić, 1854: 239). Iako je u *Ilirskoj slovnici* samo ponovio podjelu glagola na šest morfonoloških vrsta koju je prihvatio od Dobrovskog već u *Osnovi slovnice slavjanske narječja ilirskoga*, bitno je spomenuti da je tim činom prvi unio takvu podjelu u hrvatsku gramatiku, a ona se kao takva zadržala i u današnjim gramatikama (prihvatio ju je Veber, a poslije i Maretić). Glagolske vrste se tako podudaraju s današnjom razredbom, samo što danas prva vrsta ima sedam razreda, a kod Babukića nalazimo samo tri razreda (isto: 240).

U zadnjem odjeljku poglavlja o glagolima Babukić je napisao ponešto o sprezanju, a B. Tafra je ocijenila izvanredno dobrim njegovo prosuđivanje koje gramatičke kategorije pripadaju fleksiji glagola (Tafra, 1993: 125): „Sprézanje (conjugatio) iliti proměnjivanje (sklanjanje) glagoljah biva po načinih (modi, Redeweisen), vrěmenih (tempora, Zeiten), brojih (numeri, Zahlen) i osobah (personae, Personen), a u někojih vrěmenih i po spolih (genera, Geschlechter)“ (Babukić, 1854: 267). Potpuno je ispravno na ovome mjestu Babukić izostavio kategoriju vida, „ona je uključena u fleksiju na taj način što utječe na ograničavanje tvorbe vremena od svršenih i nesvršenih glagola“ (Tafra, 1993: 125).

Vrijedno je pažnje i Babukićevo normiranje futurskih oblika *bit ću kopao* i *budem kopati*. Futur *bit ću kopao* imali su i Mažuranić i Veber, potvrđen je kod mnogih naših starijih pisaca, a dolazi i u potvrdama od 16. stoljeća. Osim toga, Babukić navodi kao konjunktivna vremena dva perifrastička futura s glagolom biti: *futurum absolutum* s perifrazom budem + infinitiv („ako/kad/dok budem kopati“) te *futurum exactum* s perifrazom budem + glagolski pridjev radni („ako/kad/dok budem kopao“) (Babukić, 1854: 310). Perifraza budem + infinitiv danas nije normirana, ali je Babukić u *Ilirskoj slovnici* zapisao: „Česi i Rusi sastavljaju *futurum* indikativa imperfektivnih glagoljah s pomoćljivim glagoljem *budem* i s infinitivom dotičnoga glagolja, n. p. *budem kopati, minuti, milovati, ljubiti*, itd. – što *Kopitar* uprav (ni pet ni šest) imenuje *germanizmom*! [...] U štokavsko-ilirskom, t. j. u ovom našem pismenom iliti sèrbsko-hèrvatskom narječju uzimlje se pomoćljivi glagolj *budem* u pogodbenom budućem vrěmenu (*futurum conditionale*) i to ponajviše u glagoljih *trajućih* (jerbo glagolji *minući* miluju *futurum simplex* ili *praesens perfektivi* po obliku) sa veznici: *ako, kad, dok*, itd.“ (isto: 309). Babukić smatra da je navedena perifraza općeslavenska pojava te da njezina upotreba u hrvatskom književnom jeziku nije samostalna i da u perifrazama s *budem* uglavnom dolaze nesvršeni glagoli. Stoga se nije slagao s Kopitarevim mišljenjem da je to germanizam. B. Tafra napominje kako je Babukić ispravno zaključio da neki slavenski jezici imaju perifrastički futur budem + infinitiv u funkciji nesvršenog futura u opreci prema svršenom prezentu za svršeni futur (Tafra, 1993: 130). Iako su oblici *bit ću kopao* i *budem kopao*

stoljećima živjeli u hrvatskoj književnosti, pod utjecajem vukovskih gramatika izbačeni su iz jezične norme (isto: 133-134). Sustav vremenskih oznaka za izricanje budućnosti s ta dva futura bio je bogatiji nego u današnjim gramatikama te je njihovim izbacivanjem također uvelike osiromašen jezični izraz (Tafra, 2012: 214).

4.2.6. Prilozi

Babukić je zapisao da su prilozi „opredjeljujuće reči predikata iliti pogovora, kojimi se *način* ili *okolnost* činjenja, stališa ili svojstvo naznačuje po pitanjih: *kako, gdje, kada?* itd. – Po prislovih se naznačuju pobližje *glagolji, pridavnici* i *ini prislovi* [...] n. p. Ovaj čovjek misli *pravo* i *dobro*; to je *verli, pravo* i *pošteno* misleći čovjek“ (Babukić, 1854: 322). Inače, kroz povijest prilozi su se nalazili na svojevrsnoj granici između promjenjivih i nepromjenjivih vrsta riječi. Babukić vrste riječi nije dijelio na taj način, već na imenički i glagolski niz vrsta riječi, a s obzirom na definiciju on ih je svrstao, naravno, u glagolski niz. Također, spomenuvši u definiciji predikat, a ne glagol, definirao je priloge na osnovi njihove sintaktičke funkcije, što jedino i jest ispravno.

B. Tafra naglasila je kako gramatike obično nemaju razrađene semantičke razrede priloga te je stoga Babukićeva „razredba prislovah“ vrijedan prinos toj problematici (Tafra, 1993: 135). Babukić je mjesne priloge („prislovi mjesta (i pravca)“) razvrstao u pet razreda prema tome na koja pitanja odgovaraju, a vremenske („prislovi vremena“) u tri razreda. Količinski prilozi („prislovi kolikoće“) podijeljeni su na *izvjesne brojne* i *neizvjesne*, načinski prilozi („prislovi kakvoće“) na *konkretna* i *apstraktna*, dok su „prislovi za opredjeljenje načina mišljenja i govorenja“ podijeljeni na *ječuće* ili *potvrđujuće*, *niječuće*, *pitajuće*, *sumnjive* ili *dvojbene* te na *poželjne*. Babukićev pokušaj detaljnog razvrstavanja priloga u podrazrede treba shvatiti, ali i ocijeniti kao zanimljiv pothvat da se napravi nekakav red u toj vrsti riječi.

4.2.7. Prijedlozi

Babukić prijedloge opisuje kao nesklonjive čestice, „koje služe za pobližje opredjeljenje razmjérja izmedju pojedinih pojamah u stavku“ (Babukić, 1854: 331). Napisao je da mogu biti ili *korjeniti* ili *proizvedeni* (iz imenica, pridjeva ili glagola), a s obzirom na to dolaze li

kao prefiksi ili kao dijelovi prijedložnih izraza dijeli ih na *nerazdružive*, odnosno *nerastavljive* i na *razdružive*, odnosno *rastavljive*. Za *razdružive* je još napisao da „*vladaju* (kako se obično kaže) ili *potrebuju* (ištu, zahtjevaju) različite *kose padeže* (obliquos casus), naime: *genitiv*, *dativ*, *akusativ*, *lokativ* ili *praepositional* i *instrumental*“ (isto: 332). Budući da je postojalo i još postoji poneko neslaganje gramatičara oko pitanja s kojim se padežom, genitivom ili dativom, slaže prijedlog *protiv*, vrijedno je spomenuti da Babukić, kao i Mažuranić, naglašava da *protiv* dolazi uz dativ (Tafr, 1993: 136).

4.2.8. Veznici

Babukić, kao i uvijek, prvo daje definiciju: „Veznici su one oblične reči (Formwörter) iliti čestice (particulae), koje čele stavke uzaimno ili jedne s drugimi spajaju i u jedno vežu, te naznačuju razměrje ili savez, u kojem se nalaze tako izreke kao i posebne reči medju sobom. S toga bi se oni mogli naimenovati razmèrnimi rečmi stavákah (Verhältnisswörter der Sätze). Bez njihove pomoći ostala bi često neopredèljena i zamèršena suvislost i tananie odnošenje jedne misli prema drugoj“ (Babukić, 1854: 339). Osim toga, u *Ilirskoj* ih je *slovnici* podijelio na *usporodne* i na *podredne* veznike te zapisao kako se oba ova razreda veznika dijele „u niže razrede, kojih znamenovanje tumači se jasnije u sintaksi iliti *stavkoslovju*“ (isto: 339). Ta je rečenica značajna iz razloga što se kod opisivanja veznika u gramatikama uglavnom miješaju jezikoslovne razine pa se u odjeljku o morfologiji najčešće govori o funkciji veznika, što zapravo pripada sintaksi. Babukić je bio toga svjestan te je činio ono što je činila i moderna lingvistika, proučavao je jezični materijal po razredima i podrazredima.

Zanimljiva je i sljedeća rečenica: „Filosofični slovničari vele, da je bogatstvo veznikah očevidan dokaz za visoku izobraženost kojega jezika“ (isto: 339). Iz toga možemo zaključiti da je Babukić smatrao da je velika razlika izražavamo li se jednostavnim ili složenim rečenicama. I sam je u definiciji zapisao kako bi bez veznika često ostala „neopredèljena i zamèršena suvislost i tananie odnošenje jedne misli prema drugoj“ (isto: 339). Babukić je kao vrstan znalac svoga jezika osjećao sve mogućnosti različita izražavanja te je davao prednost ljepšemu (Tafr, 1993: 137).

4.2.9. Uzvici i tvorba složenica

Uzvike Babukić nije obradio u sklopu njegovih „odsjeka“, već kao dodatak na samome kraju poglavlja morfologije. Zapisao je: „Uzklici ili umetci ili medjumetci (interjectiones, Empfindungswörter) su sve sami pojavi osjetjanja (Empfindung), ćutjenja (Gefühl) ili želje (appetitus, die Begehrung) duše naše, koji nikakovih pojamah niti odnošenjah pojamnih neizrazuju (neočitivaju)“ (Babukić, 1854: 340). Osim toga, zapisao je i kako stoje „izvan gramatične suvislosti“ te „nestoje u nikakvoj etimologičnoj (rěčoslovnoj) suvislosti sa rěčmi *razložnoga* jezika“ (isto: 340). Sve navedeno je razlog što ih ne obrađuje kao druge vrste riječi. B. Tafra je zaključila kako nas Babukić iznenađuje svojim pogledima na uzvike, posebno iz razloga jer se nešto slično rijetko nalazilo u hrvatskim gramatikama (Tafra, 1993: 138). Osim toga, takvim shvaćanjem, zajedno kao i Veber, označuje napredak u jezikoslovnom promišljanju jer obojica uočavaju da uzvici ne stupaju ni u kakve sintaktičke odnose s riječima u rečenici (Tafra, 2012: 214).

Podijelio ih je na *prave* („izvorni zvuci naravi“) i *neprave* („pojedini oblici glagoljah, samostavnika i pridavnika, čestica, itd.“), a zapisao je i kako se iz pojedinih uzvika tvore i prave riječi, „n. p. od *jao*, glagolj *jaukati* (= *jao* vikati, slov. *jókati*)“ (Babukić, 1854: 340). Iz toga možemo vidjeti da mu nije promaklo da se glagoli mogu tvoriti od uzvika.

Nakon svega, dao je opsežnu podjelu uzvika. U „osetne glasove“ svrstao je usklrike tjelesne i duševne boli, tuge, nevolje, veselja, čuđenja, povoljnosti, nepovoljnosti, mržnje, straha, smijeha, nagovaranja, ohrabrivanja, prijetnje, zapovijedanja, zaklinjanja, proklinjanja, želje itd., a u uzvike „ponašanja naravnih zvukovah“ onomatopejske uzvike te uzvike kojima se zovu, plaše i tjeraju životinje (isto: 342-343). Riječ je o zaista velikom broju uzvika.

Osim uzvika, u dodatku je pisao i „o sastavljenih rěčih“. Na prvi pogled se čini pogrešnim što je odvojio taj dio od tvorbe riječi koji se nalazi na početku morfologije, ali B. Tafra je zaključila kako je takav postupak s metodološkog stajališta sasvim ispravan, jer da bi se znala tvorba složenica, potrebno je poznavati vrste riječi i njihove oblike (Tafra, 1993: 139). Također, ovaj dio o tvorbi riječi obiluje novotvorenicama pa je više zanimljiv kao prilog leksiku nego kao prilog tvorbi riječi (isto: 139).

4.3. Sintaksa

Sintaksa se u hrvatskoj gramatičarskoj tradiciji nazivala još i „rječoslaganjem, složnicom, slovosočinjenijem“ (Pranjeković, 2015: 18), Adolfo Veber Tkalčević nazivao ju je skladnjom, dok je Babukić u *Ilirskoj slovnici* iskoristio naziv stavkoslovje. Odmah na početku on objašnjava kako se riječ stavkoslovje koristi tada prvi put te piše da je ona „sastavljena, kao što se vidi, iz reči *stavak*, *der Satz*, *sententia* i *slovje*, što odgovara nječkomu *Lehre* [...], dakle znači nauk o stavku“ (Babukić, 1854: 348). Osim toga, Babukić je odmah na početku zapisao da je stavak „misao, koja se rečmi očitiva“ (Babukić, 1854: 348). Takva je definicija rečenice svima danas veoma poznata, što nije ni čudno jer se smatra da je kroz povijest bila najviše upotrebljavana, no B. Tafra napominje kako je ona metodološki pogrešna „jer jezičnu jedinicu definira izvanjezičnim pojmovima“ (Tafra, 1993: 141).

Babukić svoju sintaksu dijeli na tri dijela: 1. *O prostom stavku*, 2. *O sastavljenom stavku*, 3. *O višestručno sastavljenome stavku. O periodu*. Takva je podjela s današnjega jezikoslovnoga gledišta prihvatljivija u odnosu na pojedine druge sintakse kroz povijest, a prema Babukićevoj koncepciji svi su rečenični dijelovi opisani unutar jednostavne rečenice, dok je složena rečenica obrađena s obzirom na odnos surečenica u njoj (Tafra, 2012: 215).

U prvome dijelu Babukić piše o jednostavnim rečenicama te odmah na početku definira subjekt i predikat, zaključujući da se svaka rečenica sastoji od ta dva glavna rečenična dijela. Nakon toga, Babukić posebno razrađuje subjekt, a posebno predikat. Branka Tafra ističe da su sa stajališta onoga vremena Babukićeve definicije rečenice, subjekta i predikata potpuno ispravne (Tafra, 1993: 142).

Važno se osvrnuti na Babukićevo shvaćanje atributa i apozicije. On je zapisao: „Priděvak se preteže uvěk na samostavnik ili na njegovo naměstništvo. I budući da je subjekt samostavnik ili zaime, ili samostavno uzeti pridavnik ili glagolj, to se priděvak toka (tiče) ponajviše subjekta; nu on (t. j. priděvak) može takodjer pristati uza svaki samostavnik predikata“ (Babukić, 1854: 357). Drugim riječima, zapisao je da se atribut pridružuje imenici ili riječima koje imaju njezinu funkciju. Ovdje je pogrešno zaključio da su riječi uz koje stoji atribut subjekt i predikat, a ne kao što danas znamo, bilo koji rečenični dio. No nakon što je u *Ilirskoj slovnici* nabrojio sve što može biti atribut, zanimljivo je primijetiti da je apoziciju izdvojio kao posebnu vrstu atributa: „Samostavniku, koi se ima razširiti, priděne se drugi u istom obličju broja i padeža. Samostavnik, koi se priděva, zove se *pristavak* (appositio, die Apposition)“ (isto: 358). Ovo je jedna od rijetkih rečenica o apoziciji, u potpunosti ju je zasjenio atributom i nije joj usmjerio potrebnu pažnju, no B. Tafra piše kako takvo

izjednačavanje pojma atributa i apozicije potječe još od antičkih gramatičara, a Babukić na više mjesta u *Ilirskoj slovnici* citira Kvintilijana (Tafra, 1993: 145). Ako se odmaknemo od donošenja suda je li ispravnije apoziciju smatrati posebnim dijelom rečenice ili je smatrati atributom, „vidimo da je Babukićevo zaključivanje vrijedno pažnje zato što ono danas ima svoju lingvističku argumentaciju“ (isto: 146). Branka Tafra je zaključila da „njegovo uočavanje sintaktičkih kategorija i mjestimično izoštren metajezik [...] možemo smatrati istančanim lingvističkim zapažanjima“ (isto: 146).

U odjeljku *O prostom stavku* piše i o „opreděljenju okolnosti“: „Pod opreděljenjem okolnosti razuměva se naznačenje sprovodećih okolnostih, po kojih se glagolj ili pridavnik, nalazeći se u prostom stavku, pobliže opreděľjuje“ (Babukić, 1854: 391). Naveo je četiri vrste priložnih oznaka koje uključuju priložnu oznaku mjesta („opreděľjenje města“), priložnu oznaku vremena („opreděľjenje vremena“), priložnu oznaku načina („opreděľjenje načina“) i priložnu oznaku uzroka („opreděľjenje uzroka i svěrhe“) (isto: 391-394). Branka Tafra je zaključila da je šteta što Babukić u definiciji miješa razine te ne teži preciznosti formulacije, no usprkos manjkavosti njegove definicije naveo je glavna svojstva te sintaktičke kategorije (Tafra, 1993: 146). Nažalost, sve te manjkavosti negativno utječu na opći dojam o gramatici, ali naša je zadaća da ovdje tragamo za onim dijelovima koji nam donose poneku novost u odnosu na gramatike prethodnice *Ilirske slovnice*. Branka Tafra je u ovome dijelu uočila jedan takav slučaj (isto: 146). Naime, Babukić je kod priložne oznake načina kao primjer uzeo glagolski prilog te je rečenice: „Govoreć je zaspao. Mućeć je odgovorio. Sanjajuć je govorio.“ (Babukić, 1854: 393) smatrao složenima. To saznajemo iz njegove *Pazke* jer je zapisao: „Prislovi glagoljni spadaju, uprav govoreć, k sastavljenom stavku; jer sačinjavaju skratjenu izreku i pod njim se uvek podrazuměvaju čestice doćim ili kada“ (isto: 393). Tradicionalne gramatike glagolske su priloge smještale u priloge kao vrstu riječi, tek radovi s kraja 20. stoljeća tumače glagolske priloge drukčije (Tafra, 1993: 146-147). Bez obzira na to, Babukić je ušao u dubinsku strukturu rečenice te u navedenim rečenicama primijetio dvije klauzule, primjerice: *Kada je sanjao, govorio je* (isto: 147). Uočio je „jedno od najčešćih značenja glagolskog priloga i, ono što je najvažnije, složeno ustrojstvo rečenice s glagolskim priložima, odnosno dva predikatna sadržaja u njoj, a to je bio kvalitativni pomak u našem jezikoslovlju“ (isto: 147).

„Pregled prostoga stavka.	
Glavne česti:	
<i>Subjekt</i>	<i>Predikat</i>
(ponajviše samostavnik)	Glagolj, pridavnik (samostavnik).
Spona:	
(copula, Satzband) <i>biti</i> .	
Razširenje	
Samostavnika.	Glagolja (pridavnika).
Priděvak: Podpunjenje:	Opreděljenje okolnosti:
	a) měšta,
	b) vrěmena,
	c) načina,
	d) razloga i svěrhe“
(Babukić, 1854: 397).	

Nakon pregleda, Babukić na kraju dijela o jednostavnim rečenicama piše još ponešto o „věrstih i rěčoslědu prostoga stavka“ (Babukić, 1854: 398). Kad je pisao o redu riječi, možemo primijetiti da je uočio stilski neobilježen (*izsparvni rěčoslěd*) i stilski obilježen (*preobratjeni rěčoslěd*) red riječi. Ivo Pranjković je zapisao da o njegovu dobrome razumijevanju i razlikovanju osnovnog od obilježenog reda riječi svjedoči ova njegova rečenica: „I rěčoslědom može se kojemugod stavačnom udu većje znamenovanje poděeliti. Preobratjeni rěčoslěd napose upotrěbljuje se onda, kad se hoće, da se koi stavačni ud osobito uzvisi“ (Prema: Pranjković, 2015: 22). Naime, Babukić je polazio od obavijesnoga ustrojstva rečenice. Za njega je ispravan redosljed „kad subjekt zauzima pěrvo, izrěčica drugo, a izrečeno tretje město“¹² (Babukić, 1854: 398). Izrečica (spona) i izrečeno (predikat) su zapravo rema. Tako Babukić uvodi kategoriju obavijesnoga ustrojstva rečenice pojmovima *izrečeno* i *izrečica* (semantički ekvivalent za grč. *rhema*), a umjesto *teme* ostavlja subjekt, kategoriju gramatičkoga ustrojstva (Taфра, 1993: 151). Tek Katičić 1971. godine u knjizi *Jezikoslovni ogledi* zapravo predlaže pojmove *tema* i *rema*: „Vrlo su zgodni termini tema i rema. I oni su izvedeni od grčkih riječi i znače 'stavljeno' i 'izrečeno'“ (Katičić, 1971: 87), no Babukićevi nazivi *izrečeno* i *izrečica* korisni su prinosi za lingvističko nazivlje (Taфра, 1993: 151). I kako B. Taфра zaključuje, nije bitno što na ovome mjestu „miješa kategoriju obavijesnoga i gramatičkoga ustrojstva, napredak je već u tome što govori o rečeničnim dijelovima („stavačni udi“), a ne vrstama riječi“ (Taфра, 2012: 216).

¹² Slavulj (subjekt) je (izrěčica, spona) ptica (izrečeno, predikat) (Babukić, 2014: 398).

„Prostom stavku stoji naproti sastavljeni. Kaogod što se ondě dva pojma zajedno vežu k jednoj misli: tako se ovdě dva ili više stavakah jedan k drugomu pretežu i u jednu čelost svezuju“ (Babukić, 1854: 400). Tim rečenicama Babukić započinje svoj drugi dio sintakse. Ono po čemu se ponovno istaknuo jest činjenica da ništa nije promatrao izolirano kao što je to bilo karateristično za jezikoslovlje 18. stoljeća, već je jezične jedinice promatrao u odnosu prema drugima, shvaćao je jezik kao sustav te je tragao za otkrivanjem u kakvoj su vezi jedne jezične jedinice prema drugima¹³ (Tafr, 1993: 152). Osim toga, važno je u ovome dijelu spomenuti i ono što je Pranjkić zapisao o Babukiću, u knjizi *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*: „Babukićevo je ‘stavkoslovje usporednih stavaka’ vrijedno pažnje već i zato što predstavlja barem pokušaj da se koordinacija hrvatskog jezika svestranije razmotri“ (Pranjkić, 1984: 41). U *Ilirskoj je slovnici* Babukić detaljno izložio razlike između nezavisno složenih (koordiniranih) i zavisno složenih (subordiniranih) rečenica, a također je identificirao i rečenični niz, no nije ga imenovao. Između ostaloga, zapisao je da su „podredni veznici [...] odnosna zaimena i prislovi: koi, koja, koje (što), tko, što, gdje, odkle (=odkuda), kamo, itd.“ (Babukić, 1854: 410), što nam govori da je prepoznao da osim zavisnih veznika vezničku funkciju mogu obavljati i odnosne zamjenice, ali i priloz. Također je ispravno naveo da zavisna surečenica može stajati:

- „ 1) *pred* svojim glavnim stavkom,
- 2) *za* svojim glavnim stavkom,
- 3) *medju* čestmi svojega glavnoga stavka“

te da se zavisna surečenica rastavlja zarezima „od svojega glavnoga stavka“, dok se „umetnuti stavak ponase zapire dvěma čerknjama“ (isto: 410).

Na sam kraj dijela o složenim rečenicama, Babukić je zapisao naslov *O skratjenih stavkih*. B. Tafr objašnjava da je tu riječ „o upotrebi glagolskih priloga i pridjeva, pa premda je to veoma usko gledanje, vrijedno je što je jedna osobita sintaktička pojava zabilježena, pogotovo što je ona slabo ili nikako objašnjena u školskim gramatikama“ (Tafr, 1993: 156). Osim Babukića i Veber je uz ostale rečenice imao i pokraćene koje je za razliku od Babukića shvaćao nešto šire, no kako god bilo, „Babukićevi i Veberovi pogledi na rečenično ustrojstvo ozbiljni su počeci sintaktičkih istraživanja u hrvatskom jezikoslovlju“ (isto: 157).

Treće poglavlje Babukićeve sintakse nosi naslov *O višestručno sastavljenome stavku. O Periodu*. U njemu Babukić prvo objašnjava razlike: „Dosada smo promatrali, kako se dva prosta stavka, *uzporedna* ili *podredna* u jednu stavačnu čelost svezuju. Takova sveza može se

¹³ „Glavni stavak razumije se sam po sebi, a pobočni stavak samo u savezu s kojim drugim“ (Babukić, 2014: 400).

nazvati *prostim sastavljenim stavkom*. Razlikuje se od ovoga *višestručno sastavljeni stavak*, koi sastoji u svezi od 3, 4, 5 i više prostih stavakah u *jednu* stavačnu čelovitost“ (Babukić, 1854: 420), a zatim posebnu pažnju posvećuje koordinaciji i subordinaciji. O periodu je nešto kratko rečeno. U našim se gramatikama spominje mnogostruko složena rečenica, ali o periodu nema ništa, tek ga Katičić ponovno uvodi kao sinonim za mnogostruko složenu rečenicu (Taфра, 1993: 158). Za Babukića se „pod rečju *period*“ podrazumijeva „ona sveza dvajuh prostih ili sastavljenih stavakah, koji pod imenom *prednjega* (Vorder=) i *stražnjega stavka* (Nachsatz) u uzaimnom razmjerju jedan prema drugomu stoje“ (Babukić, 1854: 423). „Prednji stavak zovu i *uzdignutjem* (Hebung) jer se pri njem glas postupno udiže; a stražnji stavak zovu *padnutjem* (Senkung), jer se pri njem glas malo po malo spušta i time pada“ (isto: 423).

4.4. Pravopis, rečenični znakovi i prozodija

Iako nam opisi koje Babukić donosi u *Zaglavku* nisu potrebni za analizu *Ilirske slovnice* u kontekstu gramatikološke prijelomnice, oni su njezin dio pa ih je iz toga razloga korisno ukratko spomenuti na kraju. Poglavlja u *Zaglavku* nazivaju se: *O pravopisu*, *O stavačnih znacih* i *Několiko rečih o slovkoměrju*.

Babukić je, za razliku od Vebera, koji je pravopisno poglavlje umetnuo između fonologije i morfologije, ispravno ocijenio da pravopis nije dio gramatike pa ga je smjestio na kraju, u zaglavak. Pravopis je podijelio na tri dijela: *O pisanju pojedinih glasovah napose i u sastavljanju slovakah u jednu reč*, *O razstavljanju slovakah* i *O upotrěbljavanju velikih pismenah* (Babukić, 1854: 426).

U prvome je dijelu izlagao svoja uvjerenja, ali je također više puta naveo i suprotna mišljenja, dajući svakomu pravo na vlastite stavove (Taфра, 1993: 160). U drugome je dijelu zapisao kako pri rastavljanju riječi treba paziti ili na morfologiju i deklinaciju riječi ili na izgovor (Babukić, 1854: 431-432), odnosno, za rastavljanje riječi može se primijeniti ortoepski ili morfološki kriterij. Babukić ipak pravila za rastavljanje riječi daje prema izgovoru, dakle po slogovima. Branka Taфра je posebno izdvojila jedno pravilo, važeće i u suvremenim hrvatskim pravopisima, po kojemu „suglasnici, koji se mogu spojiti s početka reči, spajaju se i u srědini rečih“ (isto: 433), „odnosno suglasnički skupovi koji mogu stajati na početku riječi mogu stajati i na početku sloga unutar riječi (Taфра, 1993: 161), primjerice:

„gér-dno, jer se veli *dno*; če-tvér-tak, jer se veli *tvérd*; da-ska, pèr-ska-ti, jer se veli *skakati*, *skok*“ (Babukić, 1854: 432). U trećemu je dijelu iznio pet pravila o upotrebi velikih slova.

Kad u drugome dijelu *Zaglavka* piše o rečeničnim znakovima, piše da oni služe „za naznačenje svèršena (prostoga ili sastavljenoga) stavka i ujedno kao znaci *glasoudaranja* (uzdignutja ili padnutja glasa); koje za naznačenje, gdje da opočine glas pri čêstih kojega stavka ili koje stavačne vseze“ (isto: 433-434). Dijeli ih na znakove rečeničnih dijelova (, ; : .) i na znakove rečeničnog naglaska (? !). U dodatku je još dodao pravila za upotrebu zagrada („*zatvor* ili *skoba* = *klanfa*“), crte („*znak mišljenja*“), navodnika („*znak navodjenja*“) i apostrofa („*znak izpuštanja*“) (isto: 436). Nastojao je pobliže opisati rečenične znakove, a ne samo propisati njihovu uporabu, što Badurina ocjenjuje višestruko zanimljivim. Zaključuje da nas to upozorava na to da je, kad je u pitanju pisanje rečeničnih znakova, teško razlučiti različite kriterije (Badurina, 2015: 47). „Bez obzira na to što konkretna interpunkcijska norma može biti zasnovana pretežito na jednom od kriterija (strukturnom, logičko-semantičkom ili ritmo-melodijskom), oni se međusobno nužno ne isključuju; k tome valja razlikovati dominantno interpunkcijsko načelo od onoga koje će u prvi plan isplivavati u pojedinim pravopisnim pravilima“ (isto: 47).

Na samome kraju, kao dodatak gramatici u sklopu *Zaglavka* nalazi se poglavlje o prozodiji, disciplini koja se prema Babukiću bavi „dužinom i katčinom slovakah“ (Babukić, 1854: 437). U tome je dijelu odmah na početku napomenuo kako se *slovkomjerje* razlikuje od naglaska, „jer naglasak pada u *štokavskom* ili *pismenom* našem *narěčju* u rěčih od dviuh ili triuh slovakah ponajviše na *pèrvu slovku*, bila ona po slovkoměrju dugačka ili kratka“ (isto: 437), ali je i priznao da nema namjeru na ovom mjestu obilno govoriti o prozodiji jer je to posao pjesnika, a i „naměnjeni prostor ove knjige nedopušta“ (isto: 437). Stoga se zadovoljio navođenjem mišljenja autora koji o toj temi imaju što reći: Jungmanna, Katančića, Sladovića, Ostrožinskog, Milovanova, Subotića, Macuna i Kollára.

5. Zaključak

U odnosu na sve dotadašnje gramatike, Babukić je u svim dijelovima gramatičkoga opisa zaista poseban. *Ilirska slovnica* opravdano ima status prve hrvatske znanstvene gramatike. Prvenstveno, tri gramatičke discipline s usustavljenim nazivljem postavljene su na znanstvene temelje: *glasoslovje* (fontetika i fonologija), *rječoslovje* (morfologija) i *stavkoslovje* (sintaksa). Iako pod utjecajem europske literature i pod pritiskom ilirske ideologije nije uspio razviti metodološki dosljedan gramatički model, Babukić je bio prvi hrvatski gramatičar koji je svoju gramatiku pisao na osnovi teorijskih jezikoslovnih radova i na osnovi književnih tekstova, što *Ilirskoj slovnici* daje znanstveni karakter, unatoč nedostacima koji su najčešće pripisivani njezinoj formalnoj strani (Veber je u pravu kad je s te strane loše ocjenjuje). Činjenica da mu je temelj za *Ilirsku slovnicu* bila opsežna jezikoslovna literatura, hrvatska književnost, narodna poezija i poneki dijalektni podatci te je u svojim analizama jezičnoga ustrojstva razvio bogat metajezik, razlikuje ga od njegovih prethodnika. I B. Tafra je ispravno zaključila rekavši da „Babukićevo vremensko neograničavanje navođenja književnih primjera nije možda bilo primjereno za školske potrebe, ali je veoma važno za povijest hrvatskoga književnoga jezika“, jer se takvim pristupom glavnoga ilirskog kodifikatora potvrđuje „kontinuitet književnoga jezika i ruše teze o početku nekoga novoga književnoga jezika sredinom 19. stoljeća“ (Tafra, 2014: 523). Nadalje, znanstvenost se potvrđuje i na primjeru Babukićeve obrade imenica gdje uvodni dio ima devet stranica, a dio o deklinaciji imenica samo dvadeset i šest¹⁴. Gramatika ima dosta obilježja znanstvene gramatike i iz razloga što Babukić raspravlja o gramatičkim kategorijama. Tako je primjerice određene i neodređene pridjeve razlučio fonološki (po naglasku), morfološki (po sklonidbi) i semantički (po poznatosti kakvoće). U svakom slučaju, Babukić je pokazivao bolje znanje u lučenju jezičnih razina, razredbi gradiva i opisu po kategorijama, nego u normativnim odredbama.

Kod svake je navedene vrste riječi Babukić dao nešto novo i sa znanstvenoga gledišta ispravno: naslutio je postojanje nultoga morfema, uveo je pojam kosoga padeža, uveo je pojam poznatosti u tumačenju kategorije određenosti, kod zamjenica je otkrio odsutnost nominacijske funkcije te ih je razvrstao u sedam razreda, koji se i danas nalaze pod istim nazivima u gramatikama. Osim toga, izgradio je fontetsko nazivlje od kojeg su i danas ostali neki nazivi (*usni, jezični, grleni glasovi, samoglasnik, suglasnik, naglasak*), prvi je dosljedno razlikovao *glas* od *slova* i prvi je govorio o podjeli prema artikulacijskim i akustičkim

¹⁴ Brojka bi bila još manja kada bismo izbacili citate Gundulića, Mažuranića, Palmotića...

obilježjima glasova. Prije Mažuranića doveo je u vezu novoštokavsku i čakavsku akcentuaciju, otkrio je sličnost posavske i čakavske akcentuacije, dao je prvi hrvatski etimološki rječnik novijega doba i svoju je etimologiju nazvao *korjenoslovlje*, čime joj je dao status znanosti. Prvi je na znanstvenoj osnovi proučavao zamjenice, a također je vrijedno istaknuti njegov opis uzvika koji pokazuje dubinu njegovih znanstvenih promišljanja.

Neka je jezikoslovna stajališta preuzimao iz strane literature, ali neka su ipak bila plod njegova promišljanja o jeziku jer su svojstvena hrvatskome jeziku, kao što je to primjerice u opisu tvorbene osnove za tvorbu komparativa ili strogo razlikovanje imeničke i zamjeničke sklonidbe pridjeva. Također, još je jednom bitno spomenuti njegov opis glagola, odnosno njihovu razredbu, koja je ostala važna za razvoj hrvatske gramatike, a koju je još u *Osnovi* preuzeo od Dobrovškoga.

S jezikoslovnoga stajališta, najbolje ocijenjeni dio *Ilirske slovnice* jest njezina sintaksa. Sintaktički opisi u gramatikama prethodnicama *Ilirske slovnice* imaju jednu zajedničku crtu: „Sintaktička pravila u njima ostaju uglavnom na razini sintagme. Promatra se kako su riječi vezane međusobno i zavisnost jednih od drugih. U središtu zanimanja je kolokacija, a po strani ostaju funkcija i značenje riječi i sintagmi u rečenici“ (Tafra, 1993: 140). Stoga, Babukić označava svojevrsni napredak. Njegova sintaksa zaista se bitno razlikuje od prethodnih, za njega je sintaksa znanost o rečenici te je predmet njegova istraživanja upravo sama rečenica, odnosno njezino gramatičko ustrojstvo. Cijelu je sintaksu podijelio na tri vrste ustrojstva: jednostavne rečenice, složene rečenice i višestruko složene rečenice, a i prvi je uveo valjane opise jezičnih pojmova (subjekt, predikat, atribut, apozicija). Iz tog razloga, sintaksa s *Ilirskom slovnicom* postaje ravnopravan dio gramatike, a Babukićevo se *stavkoslovlje* s pravom smatra prvom hrvatskom sintaksom „u približno današnjem poimanju te discipline“ (Tafra, 1998: 68). Važno je također spomenuti, pozivajući se na Tafru, da Veberova *Skladnja* iz 1859. godine nikako nije prva cjelovita sintaksa hrvatskoga jezika (Tafra, 2012: 203). Ona svakako jest prva samostalna knjiga u kojoj je obrađena samo sintaksa, ali je li cjelovita, to je upitno. Osim toga, što znači cjelovito, što sve sintaksa mora obuhvaćati? Babukić je uveo rečenicu u središte sintakse, dijeleći je na tri dijela (jednostavna rečenica, složena rečenica i mnogostruko složena rečenica). Branka Tafra je, s obzirom na to da se ispravnost takve podjele može dokazati, zaključila da bi po tom modelu Babukićevo *stavkoslovlje* u *Ilirskoj slovnici* zaista bilo prva sintaksa, napominjući kako vremensko prvenstvo ne uključuje i vrijednosno (isto: 203).

Moramo priznati da Babukić u mnogo slučajeva nije uvijek jasan i dorečen, no bezobzira na nemogućnost da objasni neke jezične pojave (koje nije bila sposobna protumačiti ni

tadašnja lingvistika), do određenih se njegovih stavova ipak može doći posredno. Također, Babukić je premalo normativan, u svoju gramatiku unosio je podatke iz hrvatskih narječja i dijalekata te iz slavenskih jezika, a uz sve to miješao je sinkroniju i dijakroniju, a do svega toga je došlo jer je svoju gramatiku, nažalost, zamislio preširoko.

Zanimljivo se na kraju osvrnuti i na činjenicu što je na samome kraju svoje gramatike dodao poglavlje o pravopisu. Možemo to shvatiti kao još jedno djelo gorljivog ljubitelja svojega jezika, koji je želio stranice svoje gramatike iskoristiti kako bi dodatno osnažio ilirsku slovopisnu i pravopisnu koncepciju.

Babukićev se glas nije orio po skupštinama, a sve ono što je i kakav je zaista bio, ponajbolje opisuju Smičiklasove riječi: „on je samo mravak, koji od časka do časka, od dana do dana, sabire i radi za braću, koji dugim, teškim trnjavim putem stiče onaj sladki uspjeh“ (Smičiklas, 1876: 16). I u znanosti i u narodnom životu bio je velik, činio je sve za narod, a za sebe gotovo ništa. Godinu nakon objave *Ilirske slovnice*, Smičiklas naziva Babukićevim Waterlooom, kojim označuje njegov strašni poraz, od kojeg se više nije oporavio, opisujući ga slabom trskom između jakih vjetrova (Smičiklas, 1876: 51-54).

6. Literatura

Aladrović Slovaček, Katarina (2015) *Školska gramatika od Babukićevih dana do danas*. U: *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, br. 4., str. 29-40.

Babukić, Vjekoslav (1854) *Ilirska slovnica*. Bèrztiskom nar. tiskarnice Dra. Ljudevita Gaja, Zagreb [pretisak Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2014]

Badurina, Lada (2015) Vjekoslav Babukić i pravopis. U: *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, br. 4, str. 41-51.

Budmani, Pero (1885) Pogled na istoriju naše gramatike i leksikografije od 1835 godine. U: *Rad, JAZU*, knj. 80., str. 165-185.

Ham, Sanda (2006) *Povijest hrvatskih gramatika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Katičić, Radoslav (1971) *Jezikoslovni ogledi*. Zagreb: Školska knjiga.

Pranjeković, Ivo (2015) Babukićevo stavkoslovje. U: *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, br. 4, str. 18-28.

Pranjeković, Ivo (2011) *Hrvatski jezik u 19. stoljeću*, dostupno na mrežnome izvoru: <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1782&naslov=hrvatski-jezik-u-19-stoljecu> (pristup: 20. 7. 2018.)

Pranjeković, Ivo (1984) *Koordinacija u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

Prosperov Novak, Slobodan (2014) *Povijest hrvatske književnosti. Raspeta domovina. Svezak I*. Split: Marjan tisak.

Smičiklas, Tade (1876) *Život i djela Vjekoslava Babukića*. Zagreb: Tiskara „Narodnih novina“.

Šafarik, Pavel Josef (1837) Sud dra. P. J. Šafarika o Osnovi Slovnice Slavjanske, nareččja Ilirskoga, uređjenoj Vjekoslavom Babukićem. U Zagrebu 1836. U: *Danica ilirska*, br. 23, str. 89-90.

Tafra, Branka (1993) *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*. Zagreb: Matica hrvatska.

Tafra, Branka (1998) Veberov i Babukićev gramatički model. U: *Riječki filološki dani*, 2, Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Rijeci 1996, ur. Marija Turk, Filozofski fakultet, Rijeka, str. 67-80.

Tafra, Branka (2012) *Prinosi povijesti hrvatskoga jezikoslovlja*. Zagreb: Biblioteka CROATICUM.

Tafra, Branka (2013) Dvjestota obljetnica rođenja Vjekoslava Babukića (1812-2012). U: Pretisak *Osnove slovnice slavjanske nareččja ilirskoga*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, str. 81-177.

Tafra, Branka (2014) Prva hrvatska znanstvena gramatika. U: Pretisak *Ilirske slovnice*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, str. 467-525.

Tafra, Branka (2015) Babukićeva Ilirska slovnica – 160 godina poslije. U: *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, br. 4, str. 1-17.

Veber, Adolfo (1887) *Djela Adolfa Vebera*, III. Zagreb: Tiskom Dioničke tiskare.

Vlašić, Vesna (2015) Uloga i značenje Vjekoslava Babukića u Ilirskoj čitaonici. U: *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, br. 4, str. 52-58.

Vince, Zlatko (1990) *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Sažetak

Godine 1854. Vjekoslav Babukić objavio je *Ilirsku slovnicu* koja je odmah po svojem izlasku doživjela negativne ocjene i ostala na marginama naših spoznaja. Tek krajem 20. stoljeća stranice ove gramatike otvarila je i intenzivno proučila Branka Tafra, a 2014. godine objavljen je pretisak gramatike, čime je ona postala dostupnijom. Iako su neke negativne ocjene bile točne (formalni nedostatci), u ovome radu, na temelju dosadašnjih istraživanja, traga se i ističe njezina jezikoslovna i znanstvena vrijednost te nam se *Ilirska slovnica* prikazuje kao gramatika koja je u mnogočemu prva u povijesti hrvatskih gramatika. Zbog svega toga, Vjekoslav Babukić zaslužio je istaknuto mjesto u hrvatskome jezikoslovlju.

Summary

Vjekoslav Babukić published „*Ilirska slovnica*“ in 1854, that immediately got negative remarks, and stayed on margins of our cognition. Not till the end of 20th century, pages of this grammar were closed, until it was opened and studied carefully by Branka Tafra, in 2014 this grammar was copied and published, which made it more accessible. Even with some negative reviews being correct (formal deficiencies) in this work on grounds of recent studies, it stands out its linguistics and scientific value, so the „*Ilirska slovnica*“ is presented as grammar that is first in many areas in history of croatian grammars. Because of this, Vjekoslav Babukić deserved noted place in croatian linguistics.